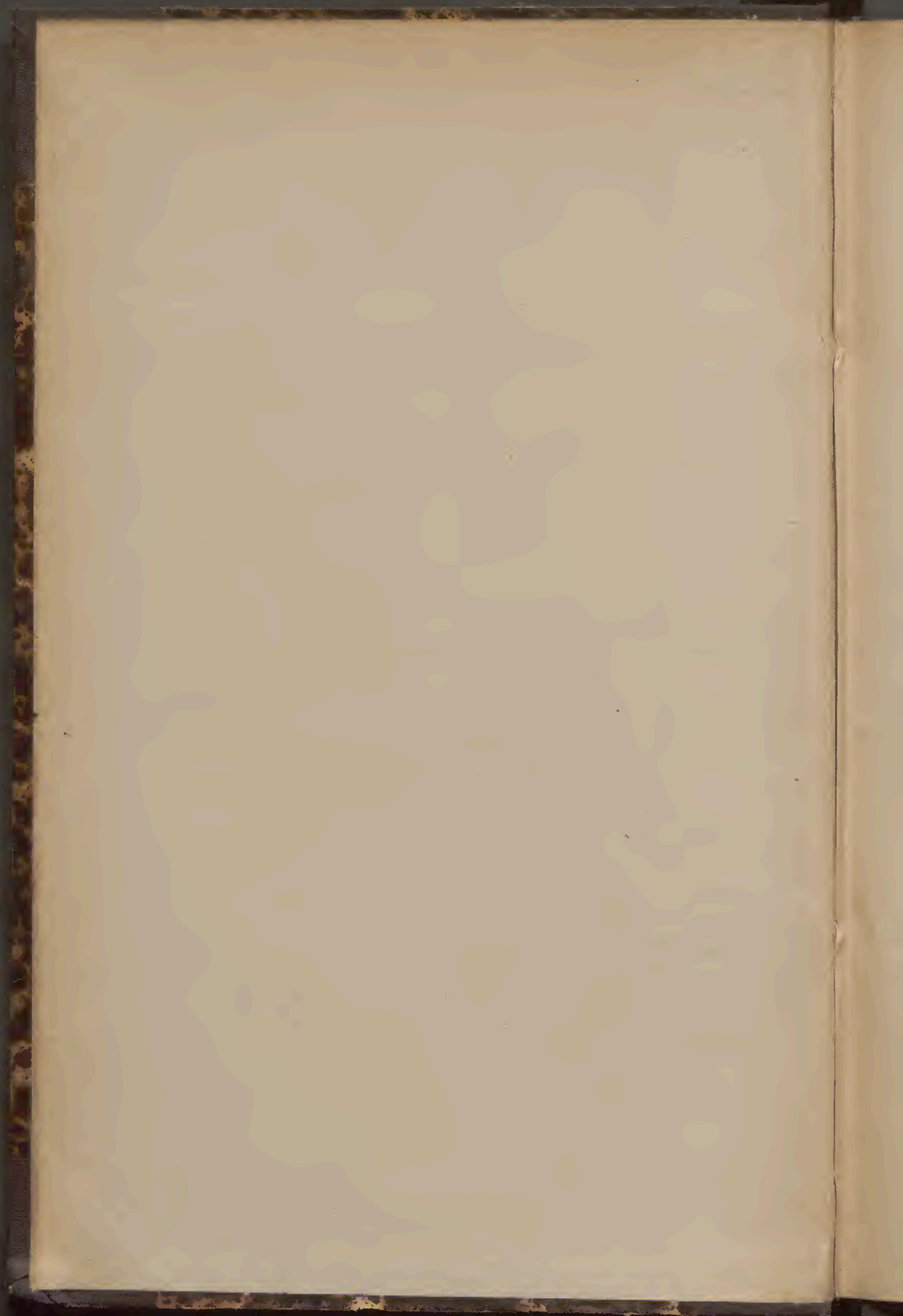
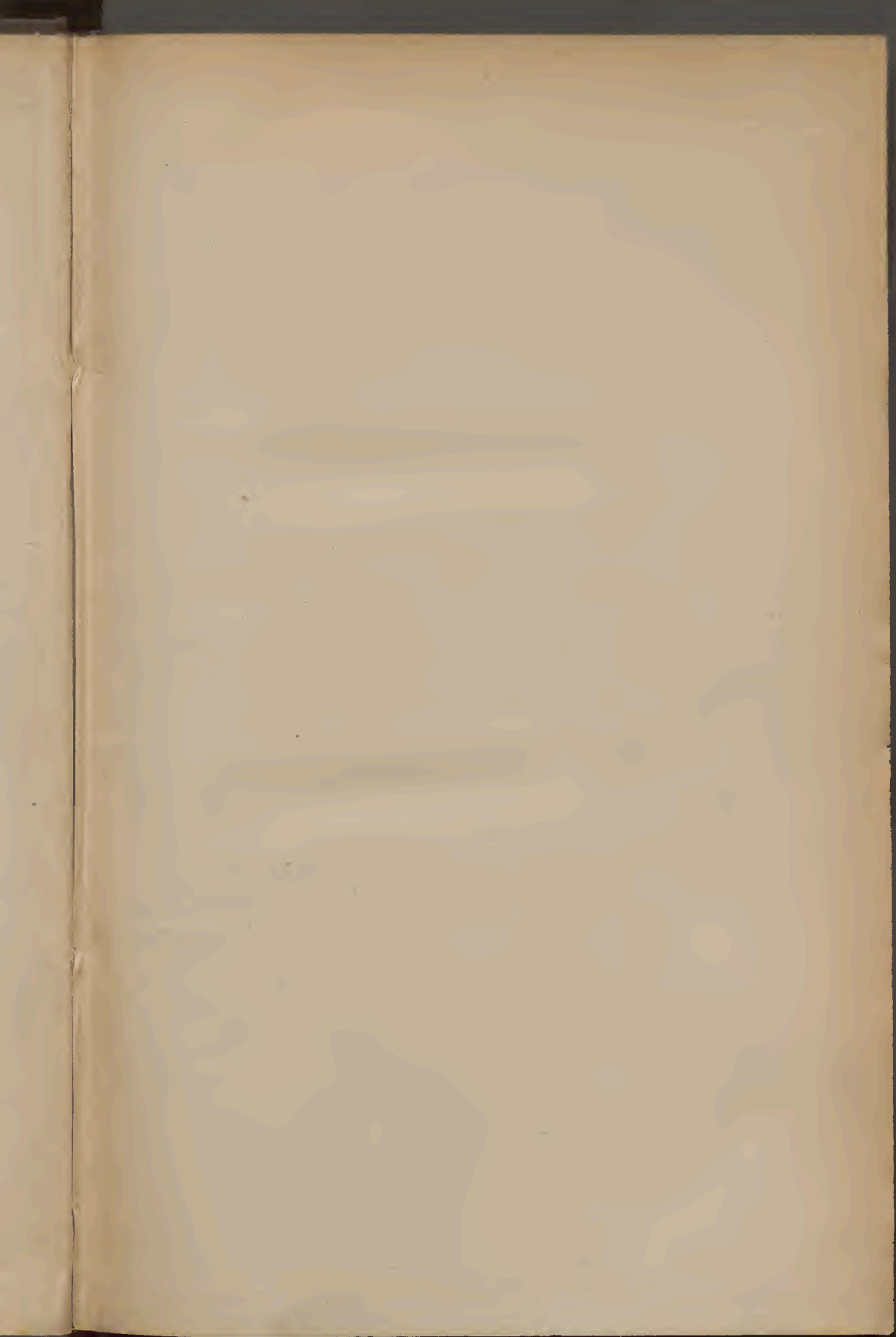
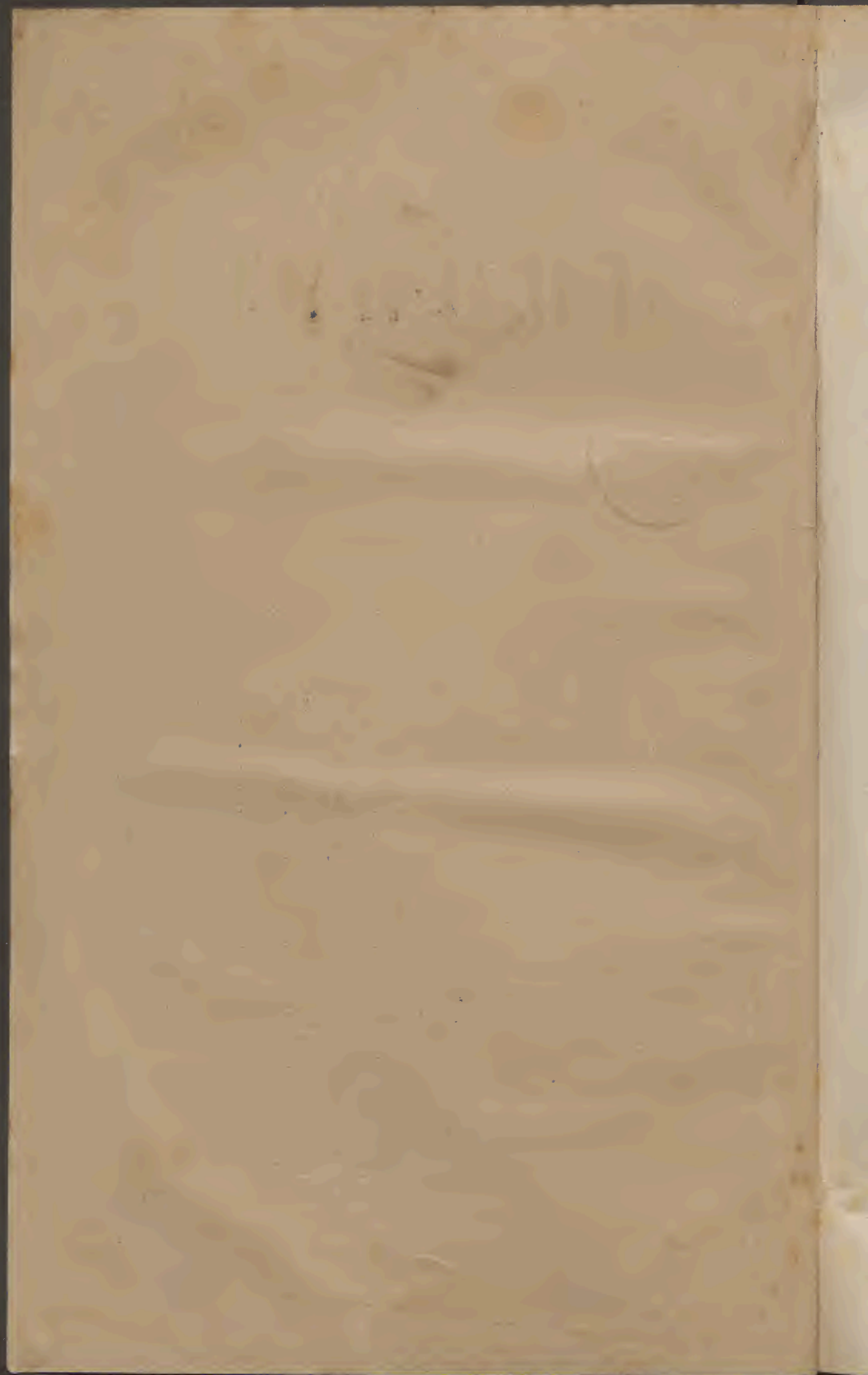

I-283

Consistent with the spirit of the
the act of the 18th of July 1870
the 18th of July 1870
the 18th of July 1870

ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ՄԱՄՈՒԼ

ԱՄՍԱԹԵՐԹ

ԺԹ. ՏԱՐԻ

1889

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ

ՎԵՐԱԿԱՆԳՆՈՒՄ

Ըստ Բարձրագոյն հրամանի, ինչպէս յայտնի է, «Արեւելեան Մամուլն» ներկայ տարւոյ ապրիլ ամսէն սկսեալ դադարման դատապարտուած էր: Սոյն հրամանին համակերպելով՝ Խմբագրութիւնս հինգ ամսէ ի վեր լռութիւն կ'պահէր՝ միշտ յոյս ունենալով Բ. դրան արդարասիրութեան վրայ:

Խմբագրութիւնս խնդութեամբ կ'յայտարարէ իր Արգոյ ընթերցողաց որ իր ակնկալութիւնն ի դերև չելաւ, վասն զի ներկայ սեպտեմբեր ամսուն չորսին՝ ներքին դործոց

Վսեմ. Նախարարի կողմէ հասած հեռագրական հրաման մը վերստին կ'արտօնէ «Ա. Մամլոյ» հրատարակութիւնը:

Ինչպէս դադարման՝ նոյնպէս վերաբացման հրամաններն մի և նոյն զգացմամբ յարգելով՝ Խմբագրութիւնս պարտ կ'համարի իր ջերմ և սրտագին երախտագիտութեան ձօնն վերընծայել առ մեր Վեհափառ Կայսրն՝ Սուլթան Համիտ Խան, որ ի վեր քան ամեն ինչ կ'սիրէ արդարութիւնն և Խր մեծ հոգին վեհանձն զգացմանց աղբիւր մ'է:

Խմբագրութիւնս կ'փութայ նաև իր շնորհապարտ զգացմանց հաւաստին ներկայել առ Ներքին Գործոց Վսեմ. նախարարն՝ Միւնիք փաշա և առ մեր Բարձր. Կուսակալն Հալիլ Բիֆաթ փաշա որ հաճեցաւ շնորհել մեզ իր արդարացի պաշտպանութիւնը:

Խմբագրութեանս յատուկ շնորհակալեաց իրաւունք ունին նաև «Ա. Մամլոյ» համակիր և լուսամիտ անձնաւորութիւնք որ սիրայօժար իրեն աջակից գտնուեցան ճշմարտութեան ձայնը լսելի ընելու ուր որ անկ է, ինչպէս և թէ ի մայրաքաղաքն և թէ ի գաւառս շատ ազնուախոհ մերայինք և ազգային վարժարանաց ոմանց ուսումնադարձ սանունք, որ ցաւակցական նամակներով իրենց վիշտն յայտնած էին Խմբագրութեանս «Ա. Մամլոյ» դադարման մասին, և որ անտարակոյս այժմ պիտի գոհ և ուրախ լինին տեսնելով որ վերս-

տին լոյս կ'տեսնէ այն, ի շնորհս արդարակո-
րով Օսմանեան կառավարութեան, որու հո-
վանւոյն ներքեւ «Ա. Մամուլն» ըստ առաջնոյն՝
անթերի պիտի գտնուի իր խմբագրական
պարտաւորութեանց մէջ՝ թէ առ մեծապանծ
Քահն Օսմանեան և թէ առ Ազգն Հայոց:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

Խմբագրութիւնս արժան կ'ընտրի յայտարարել Ար-
դոյ բաժանորդաց, որ Ա. Մամուլն այս և յաջորդ երեք
ամիսուան մէջ՝ այսինքն չորս ստուարագոյն թերթերով՝
պիտի ջանայ ըստ կարի լրացնել դադարման պատճառաւ
պակասած հինգ թերթերն: Իսկ եթէ անհնարին լինի՝ իր
ճգանց հակառակ, ցվերջ տարւոյն ամբողջովին հատու-
ցանել ինչ որ պարտի իր Արդոյ բաժանորդաց՝ այս է եր-
կոտասան թերթերու պարունակութիւնը, կ'առաջագրէ,
առանց ի հաշիւ առնելու մերթ ընդ մերթ արդէն հրատա-
րակած յաւելուածական մասերը, մասնաւոր զըրբոյկով
մը փոխարինել պակասը:

Խմբագրութիւնս կ'յուսայ թէ՝ Ազնիւ բաժանորդներն
ոոյն առաջարկը ներողամտութեամբ պիտի ընդունին՝ ի
նկատ առնելով մեր կամքէն անկախ պարագայից բեր-
մունքը և պիտի շարունակեն՝ ըստ առաջնոյն, իրենց քա-
ջալերական աջակցութիւնն ու բաժանորդագրութիւնը:

Այս առթիւ՝ Խմբագրութիւնս կ'յայտնէ նաեւ որ յա-
ռաջիկայ տարւոյն սկիզբէն՝ Ա. Մամուլն՝ իր արտօնագրի
զօրութեամբ՝ եթէ ոչ չարաթը երկու, դէթ մի անգամ
պիտի հրատարակուի ի Սոյն կարգադրութիւնն՝ ըստ փա-
փաքանաց մի շատ բաժանորդաց, վաղուց պիտի դրժա-

դրուէր, սակայն այլ և այլ պատճառներով կ'ետաճը-
գուէր:

Անտարակոյս մեր աշխատակիցներն ու թղթակիցները
պիտի վերսկսին իրենց յարաբերութիւնը խմբագրու-
թեանս հետ, որ յօժարակամ պիտի փութայ հրատարա-
կել իրեն ուղղուած ամեն լուրջ և օգտակար նամակ և
յօդուած:

Աւելորդ է բսել որ պիտի շարունակուին ներկայ շր-
ջանէ սկսեալ վիպական և այլ գրուածներ, ինչպէս Բեհ-
շէ, Ուրուսիէ Բեհշէանց և այլն որ ընդհատուած էին դա-
դարման պատճառաւ, և խմբագրութիւնս պիտի հոգ-
տանի ըստ կարի այլադանել թերթիս նիւթերը:

ԲԵՐՈՒԶԱԿ

(ՓԻՐՈՒԶԷ)

Նորատի սպային համար նոր վիշտ մ'եղաւ այս բանս: Իր
բարեկամը և սակայն Վալդպախի տեսարանն՝ երբ յանկարծ
վրայ հասաւ նա, պարտէր բանալ իր միտքը . . . Շէօնտօրֆ.
Բնաւ երբէք չէր կարծեր որ նա իր ոսոխը պիտի լինի . . . :

— Պէշա, շարայարեց դեռատի օրիորդը բորբոքելով, դուք
էք իմ ճակատագրիս տէրը . . . Ձերն է իմ կեանքս . . . եթէ
հրամայէք, պատրաստ եմ հնազանդելու ձեզ քան թէ հաւանիլ
միութեան մ'որ իղմէ կ'պահանջուի . . . : Խօսեցէք . . . Ինչ ու-
րոշում որ ընէք, պիտի կատարեմ:

Նրկուքն ի միասին կ'շարունակէին շրջապարն իրրեւ երազի
մէջ. գրեթէ չգիտէին թէ ո՛ւր կ'գտնուէին և ինչ շարժումներ
կընէին, շարժումներ՝ որոց թեթեւութիւնն տարօրինակ հակա-
պատկեր մը կ'ընծայէր իրենց յուսահատութեան հետ: Պարորդ-
ներու միւս զւյգերն հետզհետէ կայ առեր էին և ամենուն ակ-
նարկը կ'հետեւէր երկու նորատի ամուլից՝ որոց արիութիւնն ու
շնորհն ընդհանուր զմայլում կ'պատճառէին: Կարելի էր դիտել
մի շատ ակնարկներու մէջ հետաքրքրութեամբ խառն համակ-
րութիւն մը:

Ամեն մարդ կ'զուլակէր թէ անսովոր բան մը կ'անցնէր այս երկու պարակիցներու մէջ, և թէ իրարու փոխած խօսքերը՝ թէ և ամենէ սուր ականջին անլսելի, պարողներու յատուկ թեթեւ խօսից չէին նմանէր: Հետեւապէս հանդիսականաց և ոչ միայն մտքէն անցաւ՝ սովորական արտօնութենէ օգուտ քաղել և երթալ վրդովել, պարու շրջան մը խնդրելով, այդ մտերմական խօսակցութիւնն որ երկու նորատի անձեր կ'մենաւորէր այն բազմութեան մէջ:

— Իմ սիրականս, ըսաւ Լումանի հաստատ ձայնով մը, թոյլ տուէք ինձ որ այս անունը տամ ձեզ՝ ուրիշին լինելէ առաջ. միթէ կարծէք թէ կարող եմ վրդովել ձեր կեանքը, յորդորել ձեզ դործել պարտաւորութեան դէմ՝ որ է ձեր հօր հնազանդիւն, թէ և նա չզիտէ բնաւ թէ՛ ինչ բանով կարելի է առահու վել ձեր երջանկութիւնը: Պարտաւոր էք համակերպիլ իր կամաց . . . Իսկ իմ վրայ մի՛ ցաւիք. ես դարձեալ շատ ու շատ երջանիկ պիտի համարիմ ինքզինքս, քանի որ զիս սիրեցիք . . . :

Ապա յիմարական դադարիար մ'անցաւ երիտասարդին զլխէն.

— Սակայն, այդ կեանքէն՝ որու համար կ'ըսէք թէ իմա է, և զոր ինձ կ'ընծայէք, կ'իշխաքիմ, որ ժամ մը միայն իմ լինի . . . : Այն օրն որ ձեզ գրկացս մէջ առնլով կրեցի, անհուն երանութիւն մը վայելեցի . . . : Տուէք ինձ այդ երանութիւնը . . . : Արդեօք պիտի կարենամ վերստին վայելել ձեզ իմ սրտիս վրայ սեղմելու շնորհը, չէ թէ այս օրուան պէս՝ բազմութեան մէջ, այլ առանձին, միայնակ, ականարկներէ հեռի . . . : Ըսէք ինձ, Անդոնիա, միթէ պիտի վստահիք այն անձին պատուոյն՝ որ ձեզ աւելի կ'յարգէ քան կ'սիրէ . . . : Միթէ պիտի կատարէք իր խնդիրը . . . :

Նոյն միջոցին վրիներն անսահման քաղցրութեամբ աղանակ մը կ'մրմնջէին: Անդոնիա, այլալուծենէ նկուն՝ կ'զգար որ պիտի նուաղէր . . . : Անշուշտ վար պիտի ընկնէր, եթէ Լումանի զանի չբռնէր ու ժգրին կամ գրեթէ շիրէր . . . :

— Այո՛, ըսաւ մարմրուն ձայնով մը, նշան մը միայն ըբէք . . . և պիտի վազեմ դամ . . . :

— Միթէ կ'խօստանամք երդմամբ:

— Կ'երդնում . . . :

Եւ իր գեղանի գլուխն դէպ ետեւ ծռեցաւ՝ աչերը դոց: Շրջապարի յետին շէշտերը լսելի կ'լինէին: Պէլա կանկ առաւ: Ժամ

էր կանկ առնուլ: Եթէ քանի մը քայլ եւս առնէր, Անդոնիա չըն-
ջասպառ պիտի մնար:

Մի քանի վայրկեան անշարժ կեցաւ՝ նորատի սպային թե ին-
յենած՝ մինչև որ ինքզինք գտաւ: Այն ժամանակ Պէլա ճակա-
տը բարձր և դէմքն անդրդուելի Ամսուհեաց Սրահակն առաջ-
նորդեց Անդոնիան՝ և Պլոն խոնարհութիւն մ'ըրաւ անոր առջև:
Քանի մը վայրեան ետք՝ Լոմանի պարահանդէսէն կ'հեռանար:

Պէլա, ինչպէս միշտ, այս պարագայիս մէջ ևս մեծանձն ու
անշահախնդիր երեցած էր՝ յորդորելով արդէն իբր իր նշանա-
ծը նկատած անձն համակերպիլ առաջարկուած միութեան:
Սահայն այս զոհողութիւնը չէր կատարած առանց սրտի մտր-
մոքման և կսկծանաց:

Եթէ Պէլա յորդորէր Անդոնիան՝ որ իրաւամբ անողորմելի
կարծուած հօր մը կամաց զիմադրէ, այդ զիմադրութիւնն ան-
տարակոյս յաջող ելք մը չպիտի ունենար, այլ միայն մեծ աշ-
մուկ պիտի հանէր և վիէննական սրահներու խօսակցութեանց
ճարակ միայն պիտի տար:

Արդ այդպիսի բան մը նորատի օրիորդին համբաւը պիտի
արատէր, քանի որ Շէօնտօրֆ կոմսին հետ իր ամուսնութիւնն
արդէն ի պաշտօնէ ծանուցուած էր, և Լոմանի լաւ ևս կ'համա-
րէր մեռնիլ քան թէ Անդոնիան բանսարկու լեզուներու նշա-
ւակ ընէլ,

Ահա այս պատճառաւ իսկ մտքէն չանցաւ Շէօնտօրֆ կոմ-
սին հետ կռուի բռնուիլ: Բաց աստի՛ միշտ անկեղծ լինելով՝
Լոմանի կրնար կարծել թէ Շէօնտօրֆ կոմսն բոլորովին անդէս
էր իր և Անդոնիայի մէջ եղած խորհրդաւոր յարաբերութեանց
մասին: Միթէ իմացեր, միթէ տեսնէր իսկ ինչ որ գրեթէ իր
աչաց ներքև տեղի ունեցած էր ի Վալդպալս: Պէլա չէր կարող
այդպիսի բանի մը հաւտալ: Ուստի կ'մնար իրեն համակերպիլ
և իր վիշտը տանել լուրթեամբ: Եւ այսպէս ըրաւ: Բայց իր սի-
րականին ամուսնական հանդիսին ներկայ գտնուիլն իր կարո-
ղութենէ վեր էր: Օտար երկիր մը գնալու համար զինուորական
պաշտօն մը խնդրեց և ստացաւ, այնպէս որ մի քանի ամիս
աարակայ պիտի մնար:

Այս պաշտօնը վերջացուց ճիշտ այն միջոցին երբ Շէօնտօրֆ
կոմսն ու կոմսուհին Վիէննա կ'մտնէին Խտալիոյ ուղեորութենէ
դառնալով, վերադարձ՝ որ հռչակուեցաւ վէպիս սկզբն նկարա-
գրուած խնջոյքով:

Ե

Վիլեննաի բոլոր սրահներու մէջ՝ Ալլէէնսդէյն իշխանուհւոյն սրահն անտարակոյս ամենէ չափ հռչակ և փայլ ունէր:

Արդարեւ՝ իշխանուհւոյն նշանաւոր խելքն, իշխանին գրաւիչ խօսակցութիւնը, իշխան մ'որ ոչ միայն իրրեւ արժանի քաղաքադէտ անուանի՝ ունէր նաև առաջնակարգ արուեստագիտի տաղանդն, մեծ հրապոյր կ'ընծայէին Ալլէէնսդէյնի պալատի ընդունելութեանց, որ շինուած էր հին քաղքին մէջ Մինսրիտեանց հրապարակի վրայ:

Այս ընդունելութիւններն որ կանոնաւորապէս կ'նորոգուէին չափ ամիսներ՝ չարաթն երկու անգամ բոլորովին մտերմական բնութիւն մ'ունէին: Անդ ժամադիր էին Օրէրայէն կամ Պորկի թատրոնէն ելնելէն ետք՝ ընկերութեան ամենէ լուրջ և ամենէ զրօսասէր անձինք, քաղաքագէտներ՝ որ օրուան ծանր հոգերէ սիրովելու համար անդ կ'դիմէին. օտար տէրութեանց դեսպաններ՝ որ նոր լուրերու կամ նշանակելի տպուորութեանց հետամուտ էին, բարձրագիր մարդիկ՝ որ չէին անգոսներ գալ և՛ բազմոցի մը ծայրը նստած՝ քծնել, իրրեւ պարզ մահկանացուներ, սիրուն և գուարթ նորատի կնկան մը հետ: Թեթև և խնդալի խօսակցութեանց հետ՝ իշխանուհւոյն սրահներուն մէջ ստէպ կենսական շահերու վրայ վիճաբանութիւններ կ'իյնէին, և ստէպ թաս մը թէյի մէջ կ'որոշուէր անդ հանդիսի մը ծրագիրն ինչպէս նաև միջազգային դաշնագրի մը հիմնագիծը:

Իշխանուհին որ սուր մտքին չափ ունէր և իմացականութիւն, ստէպ կ'միջամտէր այնքան ներհակ բանակցութեանց մէջ: Բայց եթէ քաղաքական խնդիրներու մէջ իր միջամտութիւնն թագուն էր ու խորհրդաւոր, ուրիշ գործերու մէջ զերակիւ:

Հանդէսներու, մանաւանդ ողորմասիրական ձեռնարկներու մէջ նա բացարձակ կ'տիրապէտէր: Ոչ ոք կարող էր այդ տեսակ գործեր լաւ ևս կազմաւորել, և կարելի է ըսել թէ անոնց հոգին ինքն էր:

Ողորմասիրական հանդէսները չափ յարգ ունին ի Վիլեննա: Այս պօսասէր և սիրուն քաղաքին մէջ այնպիսի հանդէսներ գրեթէ օրինական հիմնարկութեան չափ կարեւորութիւն օտարած են: Չկայ ձմեռնային եղանակ մ'որ ողորմասիրական հանդէս մը գոնէ մի անգամ կազմելու առիթը չպատահի: Դանուր

գետը մերթ ընդ մերթ իր փոսէն դուրս ելնելու քահանայքն ունի՝ գետափնեայ բնակներուն բաւական փնաս պատճառելով։ Անպակաս են նաև հրդեհներն, թանկագին միջոց մ'արդարև, վասն զի գետն իմաստութեան յարատև կամէութիւններ կրնայ ունենալ, այնպէս որ բարիք ընելով զուարճանալու ու է պատուաւ չպիտի ընծայէր։

Այս երկու պարագայից մէջ ևս, եթէ միայն աւերուած և այրուած տուներու թիւն բաւական պատկառելի դումարի մը հասնի, իսկոյն մասնաժողով մը կ'կազմուի ողորդելոց կամ հրդեհելոց օգնելու։ Թատերական ներկայացում կամ կենդանի պատկերներ ի հանդէս հանելու համար կ'զգւմարուին։ Վիէննայի նշանաւոր արիւններ այս առթիւ չեն դժկամակիր արուեստագիտի կերպարանն առնուլ, վասն զի ողորմասիրութիւնն կ'արդարացնէ այնպիսի ազատ ընթացք՝ որ ուրիշ պարագայից մէջ աններելի պիտի նկատուէր, և թոյլ կ'տայ այս նպատակին համար երեւիլ պոլլառի մը մէջ պատրաստուած թատերաբեմի մը վրայ, կամ մինչև իսկ սովորական թատրի մը վրայ՝ վճարող հասարակութեան մ'առջև։ Ոչ ոք այնքան յաջողակ էր որքան Ալդէսդէյն իշխանուհին այս տեսակ թատերական խաղեր կազմելու և մանաւանդ անոնց մէջ դեր մը կատարելու համար։

Իրաւի՝ իշխանուհին ի բնէ ունէր զարմանալի ձիրքեր որ ստէպ կ'մոլորին այն անձերու վրայ որոց ընկերային պայմանադրութիւններ թոյլ չեն տար անտի օգուտ քաղելու, և այդ ձիրքն այսպէս կ'կորսուին ի մեծ փնաս արուեստի և եռանդուն զիտակներու։ Իշխանուհւոյն արտասովոր տաղանդն առաջին անգամ երևան ելած էր կատակերգութեան մ'առթիւ՝ որու մէջփորձեր էր դեր մը խաղալ։ Իր յատկանիչն էր զուարթուն աւիւն մ'որով ամենուն սիրտը կ'զրաւէր։ Աննման էր երբ հարկ լինէր չըջտաղ (rnodeau) մը կամ տողան մ'արտաբերել։ Կրակ ու բոց կ'փչէր չորսդին։ Իր օրինակէն մղեալ առհմիկ նորատի կիներ ու պատանիներ՝ որ աջակից էին անոր սոյն ներկայացմանց մէջ՝ կ'կազմէին լիակատար ակումբ զոր թատրոնի մը տնօրէնն ուրախ պիտի լինէր իր ձեռաց ներքև ունենալու։

Գոնսգանդ իննհիւկէլի երեկոյթին յաջորդող օրը՝ բացառիկ կարևորութիւն մը կ'ընծայէր Ալդէսդէյն իշխանուհւոյն ընդունելութիւնը։ Հարկ էր մի քանի օրէն Հոհէնպէրկի պալատին մէջ տրուելիք մեծ հանդիսի մը վերջնական պատրաստութիւններն օրուել։ Այս պալատին լայնատարած պարասրահը թառա

բոնի վերածելու կ'աշխատէին: Ներկայացումը պիտի բաղկանար երեք արարով պարկաց հանդէսէ մ'որ Յիդէնսդէյն իշխանին և Մէլի գերկոմսին աշխատակցութեամբ յօրինուած էր: Այս գործին մակագիրն էր — Ռինկի վրայ Նիպէլունկէն — որ Վալի նէրի գործէն և արդի տիպարներէ փոխ առնուած դիւցազնական անձերու զուարճալի խառնուրդ մը կ'ներկայէր:

Երաժշտութիւնն Վալիների զուարթագին մեղիկներէ և ֆրանսական նորելուկ այլ ոչ այնքան հստակաւ որ դուստնական խաղերէ, և կամ ընտիր երած իշտ՝ Գոնրատ իշխանին ձեռով յօրինուածներէ քաղուած այլազան եղանակներու բազաղրութիւն մ'էր: Պարտ է ըսել, որ իշխանուհին՝ Լահէլլէնէ հեղինակին խանդավառ խնկարկուն՝ ակամայ ընդունէր էր այսպիսի տարասեռ տարրերու միաւորութիւնն, յայտարարելով որ յետին ծայր անպատկառ վարմունք մ'էր այն մեծ վարպետին նկատմամբ:

Իշխանուհին ի հարկէ առաջին դերը պիտի խանդար թատրուերգութեան մէջ և հետզհետէ պիտի գար ի տես այլ և այլ անձերու դէմքով և տարբեր հաղուստով: Իր մօտ պիտի փայլէին նաև համանման ազդեցիկ դերերու մէջ չքնադադեղ կոմսուհին Դրէպիլց՝ որ նորին կայսերական և արքայական Վահագնութեան շատ ծանրաբարոյ, զգօն և մտերիմ խորհրդականի մը նորափոխիկինն էր, և փոքրիկ սիրուն իշխանուհին Օկուդա Նիլէպէնթալ, որ նոր այրիութեան մը վիշտերը հաղուսդիւտ արիւթեամբ կ'տանէր: Գոնրատ իշխանին տուած օրինակներուն համեմատ պատրաստած էին զարդարանքն ու հաղուստներն և զոր ամենքը շատ սքանչելի կ'գտնէին:

Թատերական խումբը փոքր ինչ կ'ցաւէր որ Դանուրի գրեթէ յրջանաւոր ողողումն, որու անհամբեր կ'սպասէին, տեղի ունեցած չէր:

Եւ ոչ իսկ աննշան հրդեհ մը սլատահած էր՝ իբրև սլատէհ առիթ մը: Ամնային միայն քաղքին աղքատներն, ինչպէս նաև զանազան մարդասիրական հիմնարկութիւններ, որ անտարակոյս օժանդակութեան արժանի էին: Սակայն նոյն օրերն առաջնոց ի նպաստ մեծ վաճառք մը տեղի ունեցած էր՝ պատտիզպանական Բենկերութեան կայանը: Իսկ միւսներուն մէջ չքուհար հիմնարկութիւն մ'որ ձմրան եղանակին առթիւ՝ ունեցած ջլինէր իր բարեգործական նուազանգանդէսն կամ պարահանդէսը: Հետևեալէս Բզորմասիրական նոր հանդէս մը կազմելու համար ու է պատրուակ չկար:

Ուստի հարկ պիտի լինէր համակերպիլ առանձնակի խաղաշու փոքրիկ չրջանի մը մէջ՝ ձրիապէս և սակաւաթիւ հանգիստ հանաց առջև։ Արդ՝ ամեն ոք գիտէ որ այս տեսակ հասարակութեան մը ծափերն այնքան ակորժելի չեն որքան վճարող հասարակութեան մը ծափահարութիւնները։ Ի վերջէ՝ թատերահան խումբը ստիպուեցաւ համակերպիլ այս որոշման։

Նոյնպէս կարևոր էր որոշել նոյն երեկոյ թէ արդեօք պէտք էր սլարկային հանդիսին միացնել և կենդանի պատկերներու ներկայացումը։ Այս սլարադայիս մէջ՝ ով պիտի ներկայէր պատկերները։ Ասոնց երկուքին նիւթը գրեթէ որոշուած էր, բայց առ նուազն երեք հատ պէտք էր և այս երրորդին համար դեռ ևս ոչ ինչ տնօրինուած էր, ոչ գտանելի նիւթն և ոչ բալետիկ դերերը։

Բոլոր այս ծանրակշիռ խնդիրները խորհրդակցութեան առարկայ պիտի լինէին՝ երբ ներկայից մեծ մասը մեկնէր։ Արդ՝ նոյն երեկոյ իշխանուհւոյն սրահներուն մէջ շատ բազմութիւն կար։ Երկու նորեկ հիւրեր ամենուն ուշը գրաւեցին։ Ասոնք էին Շէօնտօրֆ կոմսն ու կոմսուհին։ Առաջին անգամն էր որ՝ իր ամուսնութենէ ի վեր՝ կոմսուհին ընկերութեան մէջ կ'երևէր։ Ամենուն զմայլում սլաճառեց։ Շատ զեղեցկացած գտան զինք, թէև նորատի օրիորդի զուարթուն կերպարարանին տեղ՝ լուրջ, գրեթէ ծանր դէմք մ'առած էր։

Իշխանուհին զգուշի ընդունելութիւն մ'ըրաւ Շէօնտօրֆ կոմսուհւոյն, յայտնելով թէ ո՞րքան կ'վշտանար որ իր վերադարձի թուականին վրայ անստոյգ լինելուն՝ չէր կրցած իրեն դեր մը վերապահել ներկայացուելիք թատրերդին մէջ։ Ան մխիթարելի էր նէ այս ակամայ զանցառութեան համար . . . ։ Բայց բարեբաղդ օրէն կենդանի պատկերներու խնդիրը կ'մնար, այս մասին հարկ էր նոր որոշում մ'ընել։

Նոյն պահուն ներս մտաւ Պէլա։ Երբ Անդոնիա կոմսուհին տեսաւ նա՝ գոյնը նետեց, ասլա՝ իր այլայլութիւնը զսպելով՝ իշխանուհւոյն մօտեցաւ, անոր կարկառած ձեռքը սեղմեց, առանց բառ մ'արտասանելու խոնարհութիւն մ'ըրաւ կոմսուհւոյն առջև, զնաց նստաւ Օկուսդա իշխանուհւոյն մօտ և հեռուէն պաշտօնաբար մը պատասխանեց կոմսին զլսի նշանին զոր կեղծ մտերմութեամբ մը իրեն կ'ողջէր։

ԵԿԵՂԵԱՑ ԳԱԻԱՌ

ՎԱՆՈՐԱՅՔ

Շողիմ Ս. Աստուածաշին. — Գոհանամ լերին ըաղմակս հակ բարդերուն ամենաստորին աստիճանին վերայ, յարեւն սորա և յարեւմուտս քաղաքին, յորմէ երկժամ տարակայութեամբ, դիւր ու դուր բլերց վերայ, հովաշատ, առատաշուր և զուարճալի դրիւք վանք մ'է այս, զոր հասարակութիւնը իւր սովորական կրճաբանութեամբ կը կոչէ Շողիմ վանք: Այցելուաց և ուխտաւորաց ստուար բազմութիւն կը ձգէ այս մենաստան առ ինքն ոչ նուազ առաւելութեանցն պատճառաւ, յորոց սակի են՝ քաղաքին մօտաւորութիւնն, ճանապարհին դիւրութիւնն և մանաւանդ բազմութիւ, բնդարձակ ու դեղաղուարճ ճեմելիք ու բնավայրք, ինչպէս մարդեր ու մարդագետիններ, այդ իններ, պարտէզներ, դարաստանք, ծառաստանք, դալարադեղ բլուրներ, զուարճալի ձորեր, որ շուրջ են զմենաստանաւ: Ի մանաւորի երկու մարդագետին պարտէզ թթենեայ, մին յարեւմուտս և միւսն յարեւելս պարսպաց, երկու ծիրանեատան պարտէզ, մամուապատ փութքը դարատափ մը, որ ունի փոքրիկ աւաղան և կը տիրէ միւս մեծադոյն աւաղանի կամ լճակի, զորով շուրջ պատեն վարսադեղ ուռիք ու ամպածրար բարտիք, այս ամենն մեծ զուարճութիւն ու անդորրութիւն կ'ընծայեն այցելուաց, որք քաղաքին խեղդիչ տապերէն խոյս կը տան՝ հովաշատ վայրերու մէջ շունչ տունելու համար:

Վանքն ու նորա շրջակայ անդաստանքն և կալուածներն զրաւեղ լեռնադաշտին արեւելեան եղերքը երթամբ ի շրջադաշտութիւն, կանդ առնումք հոն պահ մը և ակնարկ ձգեմք շուրջանակի: Դէպի հարաւ ի սպառուած դաշտին և ի ստորոտ բազմակահակ լերին, որոյ առաջին

աստիճանաց վերայ կեցած կը դիտեմ, մի ժամու տարա-
կայութեամբ կը տեսնեմ Սեւ-ի թուրքաբնակ գիւղը,
զոր տեղացիք, հետաքրքիր հնասէրք կ'ստուգաբանեն
այլ զոյ՝ հանդերձ յատուկ աւանդութեամբ, այս գիւղ,
ինչպէս վերագոյն ըսուեցաւ, կայիւփոսի Ս. Յակոբայ ճա-
նապարհին վերայ և անտի սկիզբ առնող հեղեղատին ի
մուտս է. աւելի հեռի, դէպի հարաւ և սակաւ ինչ յա-
րեւել, քանզի դաշտին շրջագիծը բոլորակ է աստ, դարձ-
եալ ի ստորեւ նոյն լեռնակոհակաց, կայ Էֆէն քրդաբնակ
գիւղը, և անդրագոյն ևս, միշտ հարաւախառն արեւել-
եան ուղղութեամբ, մերձ ի կիրճն որ կ'առաջնորդէ ի
Դարանաղեաց դառան, կայ Բաւալի դարձեալ քրդաբն-
ակ գիւղը: Այս վերջին երկու գիւղերն, որք անջրդի ու
բարձրագիւր հող ունին, թէև յայսկոյս Գոհանամի և ընդ
վարչութեամբ երիցսցի դաւառապետութեան, այլ ի
համարի են քրդաբնակ եօթն գիւղօրէից, որք ցրուեալ
են այս լեռին հարաւային բարձր կողերուն վերայ կամա-
խու վիճակին մէջ, և կը կոչուին Թահաւ:

Անմիջապէս առջիս, եթէ յարեւելս կոյս դարձած եմ,
ի ստորոտ բլրոյն, կայ Շահայ թուրքաբնակ գիւղը՝ ի մու-
տըս հեղեղատին, որ ծագում կ'առնու Սեպհոյ առատա-
ջուր ստինքներէն, և քերելով Շողակաթու վանուց ան-
դատանն ու պարտէզներն, կ'իջնէ ի դաշտ: Աւելի հե-
ռուն, դարձեալ յարեւելս, կայ թուրքաբնակ թիւ գիւղը՝
առ ամեն դետակին, որ զարդիս կը կոչուի Թիւ կամ Չա-
րիլի գետ (Գայլ գետ ի հնումն):

Միևնոյն լեռնագագաթին դարումիս եղերաց վերայ
գէմ եղեալ կը քայլեմ դեպի հիւսիս, մինչև որ լեռնա-
դաշտին էջերով սարաբանդներն կը բարձրանան, կը լեռ-
նանան ու կ'ապառին: Կանգ կ'առնում անդ և կը դի-
տեմ դաշտը, որ առջիս է դէպի հիւսիս, աջ կողմն՝ դէպ
յարեւելս՝ ի ստորոտ միշտ միևնոյն լեռին, կայ Խաշի՝ ոչ
հեռի ի թիւլէ, և նոյնպէս յեզր նախայիշեալ դետակին,
գիւղ թուրքաբնակ, որու հայ բնակութիւնն, և Ս. Սա-
ղուածածին ու Ս. Կարապետ եկեղեցիքն կը յիշուին ի

ԱՂԹ (1550) թուականին՝ ի ձեռագիր դանձարանի՝ որ ի վանս Շողակաթու ուղղակի դէպի հիւսիս՝ դէմ յանդիման կը տեսնեմ ի սպառնաժ պաշտին ջուխտակ ծառադարդ ու զուարճալի գիւղեր՝ Աւարու ու խաբ, երկուքին թրքարնակ և ջրաշատ, բերրի և յուռթի անդաստանաւ, մերձ ի մուտս մեծագոյն ձորոյն կամ հեղեղատին, զոր կ'արձակէ Գոհանամ յարեւելս կոյս:

Ներքեագոյն է խաբ, որու զմայլելի, ակնապարար ու լայնանիստ դիրքը կը համապատասխանէ առանձնաւոր, զոր խորենացին կ'ընծայէր նմա, և ուր, ինչպէս կը հաւաստեն տեղացիք, և կը վկայեն իբրեւ կենդանի բարբառով՝ կրկին կիսականգուն եկեղեցիք՝ արդ փոխարկեալ ի յարդանոց, մինչև քառորդ դար յառաջ Հայ բնակչութիւն կար: Սակաւ ինչ դէպի հարաւ է և անշատեալ միայն յիշատակեալ ձորագետով՝ Սլաուս գիւղն՝ յամենայնի նման վերնոյն և զոր աւանդասէրք կ'ստուգաբանեն «աւար» լայ: Զորաբերանէն վեր և ներքեագոյն ևս դէպ յարեւմուտս, խիստ զուարճալի ու վայրի տեսարաններով կան կրկին ճիւղի գիւղեր, անտեսանելի արտաքուստ և սեղմեալ Գոհանամի դաշտաւէտ ու առատաջուր կողերուն միջև: Հոս ալ Հայք աղօտ ու տխուր յիշատակներ թողլով անցեր անհետացեր են: Խախտ ձորագետին հիւսիսային կողմի բլուրը, բարձրաբերձ ու ժայռուտ, կարկառեալ կը յառաջանայ դէպի դաշտն՝ ձեացունելու համար իւր երկու կողմերն՝ դէպի հարաւ ու հիւսիս, կրկին խորշեր, յորոց միոյն մէջ, ինչպէս ըսինք, զետեղուած են նախայիշեալ երկու մեծամեծ գիւղերն՝ խախ ու Սլաուս, իսկ միւսին մէջ, դէպի հիւսիս, աւելի ցածագոյն գրիւք, կայ Զէրմէ թուրքաբնակ գիւղը, Զէրմէ աւան՝ յիշատակեալն ի խորենացոյն, ուր Տիրան Ա. արքայ ունէր ամարանոց: Այս գիւղը կը գտնուի թիւղ գետին ու Գոհանամի կողերուն միջև. ունի ակունք և աւաղան համբաւեալ առատութեան ու սառնութեան համար: Իսկ կարկառուն ու բարձրագիր սարաւանդն ունի աւերակ ու դերբուկ ամրոցի, որ հետազօտեալ է յամէքէ: Վեր-

Հայնեւոս համար գիւղերու այս շարքն, յիշենք նաև Սեփակ և ըստ Թուրքաց Սեփակ գիւղն, որ նախորդին հիւսիսային կողմը կը գտնուի և սեղմեալ է նոյնպէս Թիւրու գետին ու մեծ լերին միջև. Թուրքաբնակ է այժմ և իւր անունն առած է Ս. Կաթողիկէ, անուամբ մենաստանէն կամ եկեղեցիէն, որու աւերակներն կը տեսնուին գիւղին ետևի կողման ըլերց վերայ: Յայսվայր նկարագրեալ գիւղորայք՝ Բրաստիկէն մինչև Սեփակաղ, Եկեղեաց դաշտին արեւմտեան սահմանին մէջ են և կը կազմեն առանձին գեհ մը, որ կը բաժնուի Բուն դաշտէն Թիւրու գետակով ու եզերեալ է Գոհանամ բազմաբարդ լերին յածադոյն բլուրներով, որ դրեալ է կիսաշրջանակ մը կը ձևացունեն անդ: Այս գեհն կը կոչուի ըստ ռամկայ Սիւր Կէ:

Շողակաթ ու վանուց լուսաղբիւրը կը գտնուի մենաստանին հարաւակողմը, յանկոյս ձորոյն, հանդիպակաց բլրոց կողերուն մէջ՝ Թաղուն վայր մը, խորհրդաւոր ու վաղեմի ուռենեաց ընդ հովանեաւ և ապալեր ժայռի մը ստորոտն:

Վանուց շրջափակը ընդարձակ չէ. պարխապներն յած են ու մոշած, շինութիւնք հին ու անձուկ. չը կան ընդարձակ բակեր կամ հրապարակներ, որք զուարթ ու անդորր կ'ընեն ուրիշ վանուց բնակութիւնքն: Մատուռն, Թէև քարուկիր ու կամարակապ, այլ անձկագոյն ու անշուք. Ժամատունն նոյնպէս անշուք ու մթին և հնութեան հետքերէ զուրկ իսպառ:

Իւր շինուածոց աղքատութեան փոխան, այս վանքն՝ բացի պարտեզներէ ու մրգաստաններէ՝ ինչպէս յիշեցինք վերև, ունի ընդարձակ, ջրաբաւ և արդաւանդ վարելահողեր և յայտմ մասին երրորդն է ի վանորայս գաւառին:

Այս վանքն ալ յանձնուած է, իւր կարդին, աշխարհական անտեսներու, որոց յոռի մատակարարութեան պատճառաւ զարդիս չունի նիւթական այն բարդաւած միճակ, որ կ'ըսպատուէր իւր հողային հարստութենէն:

Շողակաթու վանուց աշխարհական տնտեսներու կարգին մէջ յիշատակութեան արժանի է հաճդուցեալ Նշան էֆէնտի Տ. Ստեփանեան, որ իբրեւ ուղիղ ու պարկեշտ մշակ հաւատարմութեամբ ու ժրաջանութեամբ ծառայած է մենաստանին, և իւր աշխատասիրութեան ու հաւատատամութեան շնորհիւ մշակութեան ու ծառայութեան կոշտ զբաղմունքներէն յաջողած է բարձրանալ և քաղաքին մէջ առաջնակարգ ու համբաւաւոր վաճառականի դիրք ստանալ: Իւր որդին Սարգիս էֆէնտի Տ. Ստեփանեան, ոչ միայն ժառանգած է հօրը բարեմասնութիւնքն, այլ և դերազանցած է զայն և այսօր խիստ պատուաւոր դիրք մ'ունի առևտրական ասպարէզին մէջ: Տ. Ստեփանեանց ուղղութիւն ու կրթասիրութիւնը օրինակելի դարձած են:

Այս վանուց վերայ խնամք ունեցող հոգաբարձու թիւններէն ալ կարող եմք յիշել Մ. Միքայէլեան Մ. Աւետիս և Դանիէլեան Առաքել էֆէնտիներու և բնկերաց հոգաբարձութիւնն, որու օրով վանքն ոչ միայն քայքայուն վտանգէն ազատած է, այլ մեծ պայծառութեան ու բարեզարդութեան հասած է:

Ս. ԱՄԱՏԵԱՆ

ՀՆԴԿԱՍՏԱՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՀՆԴԿԱՅ

Հնդիկք այս աշխարհի տեղութեան ժամանակը կ'բաժնեն չորս թուականաց, որք նորոգուելու են չորս տարբեր անդամներու մէջ: Նախ քան զՄահա-Պրաթա կամ կատաշածն աշխարհի, այսինքն տիեզերական աւերումն ամենայնի որ գայ:

Այս չորեքին թուականաց առաջնոյն անունն է Գրէթա-Իռա և ունի Ձի Ձիճճ Եօլլ հարէ-բ Ժոռ և ուր հազար մարդ կային տարիներ երեք հարիւր վաթսուն օրերով:

Երկրորդն կ'իռջուի Տրեքա-Իռաչա, որ տևած է վեց միլիոն երկու հարիւր եօթանասուն և վեց մարդկային տարիներ:

Երրորդն Դալբարա-Իռաչա, որ տևած է ութ հարիւր վաթսուն և չորս հազար մարդկային տարիներ:

Չորրորդն է Դալբ-Իռաչա, որ պիտի տևէ չորս հարիւր եօթս-նասուն և երկու հազար տարիներ:

Դալբ-Իռաչան յետոյ պիտի հասնի Մահա-Պրալեան՝ այսինքն աշխարհի վերջը: Հնդիկներն կ'հաւատան թէ՛ այս ալ և ալ թուականաց մէջ ապականեալ մարդկութիւնը վերանորոգելու է, սրբադործուելու համար Աստուծոյ կողմէ աշխարհ եկած են փրկիչներ. ինչպէս Դալբ-Իռաչան մէջ եկած են Պապսա և Քրիշնա:

Այս Հնդիկներն 3,868,000 տարուան հնութիւն մ'ունենալ կ'իյարժեն. երեք մեծ դարերն ապրած անցուցած են, ըսել է այժմ կ'ապրին իրենց վերջին դարամիջոցին Դալբ-Իռաչային մէջ, որոյ դումարէն ալ եթէ ցարդ ապրած զրեթէ 3,400 տարինե-րն հանեք դեռ կունենան 432,000 տարիներու ապագայ կեանք մը, յորմէ հետէ Մահա-Պրալեան իւր վերջին աշխարհ-աւերը պիտի գումէ:

Հնդկաց ժառանգած այս անցեալ և ապագայ կենաց ժա-մանակագրութեան աւանդական կտակն, որքան ալ անհաւա-տալի լինելու չափ առաստելական լինի մեզ ծանօթ դասական ժամանակագրութեան բաղդատմամբ, յիշեցինք զայն իրիւ հնդկային հնագիտական յիշատակի ծանօթութեանց մին, զոր Ուելլսոն ձօն անգլիացի նշանաւոր արեւելագէտն ու հնդկարանն՝ իւր ասիական ուսումնասիրութեանց մէջ՝ կ'մերձեցնէ Յունաց և Հռովմայեցւոց աւանդած մեզի ծանօթ չորս դարերուն, այն է Ուլի Դարուն, Արթալի Դարուն, Արաբի Դարուն և Երկաթի Դա-րուն հետ, և կ'յաւելու անտարակուսելի հոշակել թէ՛ սոքա Հնդկական աւանդութեան յիշատակն եղած են վերջին երկու ազգաց աւանդապատումներու մէջ:

*
* *

Թէ ՀՆԴԻԿԻ ԻՐԵՆՑ ՍԱՆՍԳՐԻՏ ԼԵՋԻՏԻՎՆ ՈՐԲԱՆ

ՄԵՐՁԱԽՈՐ ԱԶԳԱԿԻՑ ԵՆ ՀԱՅՈՑ

Նախ Արեւի՛ որ Հնդկաց նախադարց ազգանունն է, կ'նշանա-կէ քով, աղնիւ. հայկական լեզուին մէջ ցարդ մնացած է, և

մեր մատենադիր նախնիք ալ՝ Հայոց քաջերը կ'կոչեն արի արանց:

Բաղդատական բանասիրութիւնք կ'ըսեն թէ՝ Աբէ+ իրենց չէոյ և արջառաց երամակները կ'կոչէին արծա կամ արծա: Ահա բառեր որք՝ արմատականներն են մեր արծե՛ւ և արծե՛ւ բայից կամ անոնց կազմելի գոյականաց, և իրօք իրենց երամակներն իբրև արածող կամ արժէք ունեցող միակ առարկայ՝ ուրիշ ինչ բառով կրնային բացատրել: Այս երկու բառերն կարող են ապացուցանել թէ հին Արիք Թիպետէն Հնդկաստան երթալէ առաջ Արարատայ ստորոտէն ի Թիպէտ նախ գաղթած են, Արիք* հընդիկ անունն առած են իրենց գրաւած երկիրն ոռոգող Ինդոս գետին անունէն. Արարատ մեր երանելի Վենետիկեան Հարք իրենց զասական հայրենասիրութեամբն արք Աբայէ կամ այբ Աբասոյ կ'ստուգարանէին. Հնորհիւ բաղդատական լեզուաբանութեան՝ արևելագէտ բանասէրք Աբասոյ բառն կ'թարգմանեն արեայ լեռան, արեայ բնակարանն, ոմանք լեռանց լեռն՝ զի արև լեռ ըսել է Սանադրիտ լեզուաւ: Բայել է Հնդկիք՝ կամ հին Արիք ի Թիպէտ ձիհունի և Գիհունի աղբերականց քով բնակելէ առաջ մեր Արարատայ քովերը բնակած են, և Սանսգրիտ լեզուն երբեմն մեր նախահարց օրօրանին մէջ խօսուէր է:

Սանսգրիտ լեզուն, ինչպէս ըսինք, զիտնական աշխարհէն ընդունուած է իբրև մայր բոլոր հին և նոր լեզուաց, և այս իրաւամբ Արիք ալ բոլոր հին և նոր Ազգաց նախասիրթիչն լինելով հանդերձ նախածնողքն ալ եղած են, որով մեր Ազգն ալ իբրև Արեաց մերձաւորագոյն, թերևս անոնց չափ հնագոյն, Հնդկաց չափ միշտ հնախօսելի երևոյթներ պիտի ունենայ այս տողերուն մէջ, և Հնդկաց հնախօսութեան չափ սիրելի և պատկառելի պիտի լինի:

— Որք Աբասոյ, չգիտեմ և չեմ հասկնար ինչպէս ստու-

* Ստիական ազգաց գերդաստանին մերձաւորագոյն Ճիւղերէն կ'համարուին Հայք, այն Հնդկաց՝ որոց Սանսգրիտ լեզուն խաբխին է եղած բոլոր հին և նոր լեզուաց, և որոյ հետ քան զամենեւին նմանութիւն ունի Հայոց լեզուն, ինչպէս պիտի տեսնենք: Երբեմն դասական բանասիրութիւնը լեզուաց նախածնողքը կ'դաւանէին Յունարէնն ու Լատիներէնն, որք այսօր պարզ ծագումն ու աղբխին են Սանսգրիտին: Հնդկաց հին զարառն է որով զրուած են իրենց հին Վէտաներ: Իսկ այսօրուան Հնդկաց ժողովրդական լեզուն կ'կոչուի Թամիլ: Սանսգրիտէն զատ՝ հին ժամանակ ժողովրդական լեզու մը կար օր կ'կոչուէր Բանդիպուտ:

գարանած են մեր նախնիք կամ մեր արդիք՝ Վ. Մխիթարեան Հարք (որոնց բազմարդիւն քրտանց և երկանց արդասիքն ուրանալ ու չպաշտել ներելի և կարելի չէ և ոչ մի Հայոս)։ Արեաց թաղաւոր մի Ծափարս կամ Աբաֆա որն կամ ուրն քաղաք մ'է շինած և կոչուած է Աբաֆաֆա կամ ուրն Ծափարսի։

Սանսգրիտ լեզուին բաղդատական մատենի մը մէջ՝ դեռ ուսանող՝ երբ ընթերցայ Փրանսերէն գրերով Սանսգրիտէն գիշի գիշ, և անոր դիմաց Փրանսերէն թարգմանութիւնը de jour en jour փոփոխելու չափ յուզուած եմ, հայերէն «տիւն տիւն» է։ Եւ ո՞վ չյուզուիր երբ այսքան մեղ ազգակից և հայանալու չափ սրբաւոր է կ'հնչէ օտար լեզու մը հայոս մը ականջին։

— Ասորո՞ւմ բառը՝ մեր հայկաբանք ումանք ասոր է՝ կամ հասորեայ և այլն ստուգարանած են։ Սանսգրիտ լեզուին մէջ պատահած եմ բառի մը՝ Առիւն կամ Աշիւն, որոյ հայցականը կ'ընի Աշիւն։ Այս Առիւն կամ Աշիւն բառը Արարիչ և Նախախնայ մօղ Ասորո՞ւմ սեպական տիտղոսն կամ բացայայտիչ ստորագրելին է, և կ'ընանակէ՝ «դիւ» և յաճախ գործածուած է նոյն իսկ Ասորո՞ւմ բառին տեղ Սանսգրիտին մէջ։

Արդ այս Սանսգրիտ Աշիւն հայցականէն՝ մեր Ասորո՞ւմ բառըն ինքնին չենք։ Եւ ինչ բառ Աստուծոյ ամենակարողութիւնը կարող է ցոյնել աւելի քան «դիւ», ներգործել բառն Նա մանաւանդ որ մեր նախնիք օտարաց յատուկ անունները հայացուցած ատեն, յաճախ անոնց հայցականը գործածելու նախընտիր սովորութիւն մ'են ըրած։ Ինչպէս Ելլարս, որ Ելլա ուղղականին հայցականն է։ Նոյնպէս և Տրոֆարս բառը, որով մեր նախնիք Սանսգրիտի դպրոցէն սկսած են իրենց քերականական վերանորոգումն յունականէն առաջ։

— Արդ՝ մեր լեզուին մէջ առանց հիմնաւոր իմաստի կամ ստուգարանութեան Լաֆաֆա ըսել է։ Սանսգրիտ լեզուին մէջ արդ, փառահեղ, լուսաւոր, ճոխապանծ ըսել է. և ո՞վ քան զԼաֆաֆա կարելի էր աւելի այսպէս նկատել։ Ուստի թաղաւորի ածականը նոյն իսկ գոյականին տեղը գործածուած է, թէ և նոյն իսկ մեր Լաֆաֆա բառն ալ ածական մ'է և գոյականացած է, նման զինուոր, սպասաւոր և այլն բառից։

(Շարունակելի)

Ա. Լ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺՈՒԹԻՒՆ*

ԴԱՍ ԺԱ.

ՀՈԳԻՈՅ ՄԵԾ ԿԱՐՈՂՈՒԹԻՒՆՔ

Գործառնութեանն և իր յեւերը. — Արդէն տեսանք որ մարդկային կեանքն կրնայ նկատուիլ երեք կերպով, այս է հորձոսն, ներքին, արտաքին, իմացականութեան մէջ, ըստ կենաց այս նշաններն լոկ մի և նոյն գործունէութեան տարբեր ձևերն են: Այս երեւոյթներն իրարմէ անջատ և անկախ կարողութիւններ չեն այլ փոխադարձ և յարատեւ ներգործութիւն ունին իրարու վրայ:

Երբ մի անգամ լաւ ըմբռնուի որ գործունէութիւնը մեր կենաց հիմը կ'կազմէ, դժուարին չպիտի լինի որոշել մեր ակնարկած միջոցներն կամ փուլերն (phase) զոր այժմ մի առ մի պիտի ուսումնասիրենք:

Բնաշէջ. — Երբ՝ վար ընկնելու վտանքին մէջ մարդ վեր կ'կանգնի և հաւասարակշիռ կ'պահէ ինքզինք, երբ՝ յանկարծական վտանգի մը սպառնալիքը տեսնելով՝ իսկոյն իր աչքը կ'գոցէ, կ'հռնազանդի ինքնաբեր և բնական մղման մը գոր կ'կոչենք Բնաշէջ:

Ուրեմն կարելի է սահմանել բնաշէջն՝ անձանցն պարտաւորութիւններէ մարդոս ու կենդանին կ'կարգեն անժխտելի պարտաւորութիւնն և առանց դատարարականութեան՝ կենաց պիտանի կարգ մը շարժումներ. գործունէութեան ստորնագոյն եղանակն է այս: Ի սկզբան այնպէս կ'կարծուէր որ լոկ բնախօսական պատճառի մը հետեւութիւնն է, այնքան անմասն կ'թուի հոգին, սակայն եթէ մօտէն քննենք՝ կ'տեսնենք որ, մանաւանդ մարդուս նկատմամբ, բնաշէջին յառաջ բերած շարժումներն գերազոյն մղման մ'արդիւնքը կ'երևին, ինչպէս են փափաք, պիտոյք, երկիւղ եւ, որ հոգւոյ հետ յարաբերութիւն ունին: Ի վերջէ կան բնաշէջեր՝ ինչպէս հետաքրքրութեան, հետեւողութեան, մարդութեան եւ որ աւելի իմացականութեան յատուկ են քան թէ մարմնոյ:

* Տե՛ս Ֆետրլար ամսագիր, երես 56:

կարող ենք ասոնց մէջ սոյն զանազանութիւնը հաստատել .
 ա) բնազդից մի քանին անշրջելի, անկուն և արտաքին ազդե-
 ցութենէ ազատ են, այլք կարող են փոխուիլ և սոյն փոփոխ-
 մանց շնորհիւ աւանդուիլ: Այսն դիտուններ որ կ'հաստատեն
 թէ մի քանի բնազդներ կրնան փոփոխ ջնջուիլ և նորածին բը-
 նազդներու տեղի տալ: Այս կէտերն մի քանի օրինակներով
 բացատրենք:

Անշրջելի բնազդից կարգէն են անոնք որ անհատի կամ սե-
 ոի սահպանութեան կ'պատկանին — տեսակ մը նիւթերով սը-
 նանելու արամադրութիւնը, զիգելու, կառուցանելու եւ բնազ-
 դը . . . ընկերութեան բնազդը եւ . . . : Յատկապէս կենդա-
 նիններու և ի մասնաւորի միջատներու մէջ կարող ենք դիւրաւ
 նշմարել այս բնազդից գոյութիւնը: Մըջիւնն, սկիւրն թրենց
 պաշարը կ'պատրաստեն ձմրան համար, սարդերն իրենց ոստայ-
 նը կ'շինեն ճարպիկութեամբ, ինչպէս կուղբերն իրենց թումբե-
 րը և մեղուններն միապետական փոքրիկ պետութեան մը ձևով
 կ'կազմուին եւ . . . : Այս բնազդմունք բնաւ չեն ջնջուիր մար-
 դոց մէջ և եթէ քաղակալութիւնն կ'այլայլէ մէկ քանին և
 թոյլ չտար որ երևան գան, ուրիշներու ոյժ կ'տայ, ինչպէս ըն-
 կերականութեան, շինութեան, խնայողութեան եւ:

Բ) Փոփոխելի բնազդմունք՝ որոց վրայ անհատին անձնական
 կամքն կամ օտար կամք մը կրնան ազդել — և պարտ է յիշատա-
 կել հեթաբարոյական, հեղուսական, արուեստագիտական բնազդ-
 մունք որ, կ'ըսեն թէ՝ կ'երևին մինչև իսկ կենդանեաց մէջ, ինչ-
 պէս են սոխակն, գերազանցապէս երաժիշտ կենդանի մը, և
 արևադարձի թռչուններն, որ կ'երևին թէ շատ կ'սիրեն զեղե-
 ցիկ գոյները:

Իսկ հետաքրքրութեան ու հետևողութեան բնազդմունք
 դիտենք թէ տղոց մէջ տեսնել շատ դիւրին է, և թէ դաստիա-
 րակութիւնն ու կրթութիւնն որքան օգուտ կրնան քաղել այդ
 բնական յատկութիւններէ: Հետաքրքրութեան շնորհիւն է որ
 տղան շատ ծանօթութիւններ շուտով կ'ստանայ և կ'փափաքի
 ստանալ միշտ, հետևողութեան շնորհիւն է որ անհամեմատ ազ-
 դեցութիւն մը՝ բարոյական տեսակէտով, ունինք մանկանց վրայ,
 որ՝ ինչպէս ստէպ դիտեցիք, միշտ հակամէտ են խորհիլ, ըսել և
 ընել ինչ որ ուրիշները կ'խորհին, կ'ըսեն ու կ'ընեն իրենց շուրջն:

Դաստիարակին պաշտօնն քնադէպի դաստիարակութեան նկատմամբ. —
 Արդ՝ դաստիարակին ազդեցութիւնը բնազդից վրայ ստոյգ է,

թէ և սահմանաւոր: Ահա այս կրկնակ սլատճառներով դատարարակը պարտի՝ մէկ կողմէ՝ ակնածու և հլու երևիլ ընութեան օրինաց առջև, զոր չէ կարող այլափոխել, ակնածու մանկան բնագոյից նկատմամբ, զոր կարող պիտի լինէր ջնջել միայն բունութեամբ՝ որ քան ամեն միջոց յուեգոյնն է: Բայց այս տեսութենէ կրնայ նաև դաս հանել, այս է՝ իր նկատած բնագոյններէ օգուտ քաղել, լաւերը զարգացնել, վատ երևածները զսպել ու ջնջել: Պէտք չէ մոռնայ թէ գլխաւորապէս բնագոյից միջոցաւն է որ մանկունք կ'առաջնորդուին: Պատիարակը պէտք է նաև յիշէ թէ մանկան մը բնագոյից վրայ ներգործելով կ'ներգործէ կերպով մը բոլոր ընկերութեան վրայ, որ՝ օրինակի կամ ժառանգականութեան պատճառաւ՝ ենթացաւ կ'գտնուի միշտ իր անդամոց միոյն տրուած ուղղութեան լաւ կամ վատ հետեւանաց:

Կա՛հ. — Երբ կամինք, կըսէ Պօսիւէ, միշտ պատճառ մ'ունինք: Կա՛հ, կ'սահմանուի գլխակցութեամբ որոշում մը տալ իմացականութեան և խորհրդածութեան գերադոյն գործ մը կատարել: Ասոր համար մարդու նշանակը կ'համարուի կամքն՝ ներհակ մանկան, վասն զի մանուկն կ'ա՛հա՛ի քիչ շատ զօրութեամբ, այլ չկա՛հ:

Կա՛հն ուրեմն այն կարողութիւնն է որով մարդ որոշում մը կ'առաջարկէ ինչէն էնչո՞ւ համար կ'առայ, քննադատելով կանխաւ ընդունելութեամբն յառաջ գալիս արդիւնքը:

Ի՞նչն արբերութիւնն է կա՛հի և կա՛հա՛ի մէջ. — Ըսինք որ մասնակը կ'ա՛հա՛ի այլ չկա՛հ: Անոր ամեն ճիշդն որ կ'առաւոր կ'թուի քիչ շատ բուռն, քիչ շատ ազդու փափաք մ'է: Արդարեւ՝ չէ կարող կա՛հ, վասն զի իր իմացականութիւնը բաւական զարգացած չէ որպէս զի ճշտիւ ըմբռնէ իր ընելիք գործի շարժառիթն ու հետեւելիք արդիւնքը:

Կա՛հն, այսինքն կամաւոր գործողութիւնն է ապէս կ'տարբերի փափաքէն: Կարելի է փափաքիլ քիչ շատ, աստիճանաբար, և սակայն կամաց մէջ աստիճան չկայ, մարդ կ'կամի կամ չկամիր: Փափաքն որքան բուռն, նոյնքան պղտոր է, կամքն որքան հաստատ, նոյնքան հանդարտ ու պաղ է: Կարող ենք փափաքիլ բաներ որ դժուարաւ կ'ըրադրուին, որ թերեւս անհնար, անխորհուրդ, մինչև իսկ անհեթեթ լինին, և մանկունք այդ տեսակ փափաքներ ստէս կ'յայտեն, ինչպէս, օրինակի համար, դոյլին մէջ ցոլացող լուսնակը կ'փափաքին: Կարող ենք կամիլ

լոյ աշնալիսի բաներ որոց տէրն ենք. կարող եմ կըթուելու համ-
ռենենալ, բայց միայն կրնամ փափաքել, օրինակի համար, Տեառնի
չափի գիտուն լինիլ։*

Ամայի դաստիարակութեան հարկը. — Ինչպէս ըսինք, եթէ կամ-
քըն առ հասարակ մարդկային անձին, և՛ ի մասնաւորի՝ իւրաքան-
չիւր անձնականութեան նշանակն է, դաստիարակին պարտաւո-
րութիւնն է խնամք զարգացնել զայն։ Նախ յայտնել պէտք է
մանկան որ կարող է հասնել, ապա ուսուցանել կամքն լաւ դոր-
ծածելու։ Վասն զի եթէ տակաւին անձ մը չէ, այսինքն էապէս
լուսամիտ և ազատ էակ մը, գէթ նորածիլ անձ մ'է, ունենալով
բնագործունք, յօժարութիւններ, հակումներ, փափաքներ որոց
մէջ կ'սկսի նմարուիլ իր կամքը։ Սորվեցուր մանկան, իր կամքը
զարգացնելու համար, ինչ որ բարոյապէս կ'արժէ իրօք և
ինչ է մարդկային անձի մ'արժանապատուութիւնը. կոչում
ըրէ անոր բանականութեան, պատուոյ զգացման և իր ընե-
լիքն ամեն պարագայի մէջ դու մի՛ ըներ։ Թո՛ղ մանուկը
փոքր ինչ ուսնի ինքնուրոյն խորհիլ ու գործել։ Կարեւոր է
մոռածելու և որոշում ընելու առիթներ ընծայել անոր, և եթէ
մոլորի (ինչպէս պիտի ստէպ պատահի անշուշտ) մեղմիկ դար-
ձուր զանի ուղիղ ճամբան, բայց մի՛ մոռնար բնաւ որ ա-
ռանց ֆորձի, առանց եղած որոշման մ'իրական կատարման չկայ
կամայ ճշմարիտ վարժութիւն։ Հաւատն որ անարդիւն է, մե-
ռած հաւատ մ'է. կամք մ'որ պահ մը կ'ընկրկի արգելքը տա-
պալելու՝ կամք չէ։ Դաստիարակը պարտի մանաւանդ լաւ թա-
փանցել այս գաղափարը. վասն զի եթէ չէ կարող սովորեցնել
մանուկն ինքնուրոյն և իրապէս ի գործ դնել իր կամքն, ինչ
պիտի սկստահի երբ նա մեծնայ և դաստիարակին պաշտօնն
աւարտի։ Մանկան միտքն ու սիրտը վարանման և անստուգու-
թեան մէջ պիտի ծածանին. ամեն օր նպատակ պիտի փոխեն իր
փափաքները, իր տասնոտամ կամքը չպիտի կրնայ հաստատապէս

* Իմաստասիրական կեանքով խնդիր մ'է հասնել կամ «սուրբ» խն-
դիր՝ որու վճռական լուծում տալը թէև գոյաւորին, թէև բարոյական վար-
դապետութեամբ աւելի շփոթ կերպարան մ'առած է այն, քանի որ ստէպ
արբուն մարդիկ ևս մանկանց պէս կ'կամին առանց պատճառի, կ'ործեն
իրենց կամքն անկասկապ արագապէս բերմամբ, օակայն եթէ դաստիարակու-
թեան շնորհիւ իմացականութեանց զարգացումն ընդհանրապէս, եթէ բա-
րոյական ճշմարտութիւններ աւելի ճշտուին, այն ժամանակ այս խնդիրն
աւելի կրնայ պարզուիլ։

բան մ'որոշել, և շարունակ հակամարտ վաւաքանաց և ազդեցութեանց մէջ տարուբերելով՝ դժբաղդ պիտի լինի և իր պարագաներն ևս դժբաղդ պիտի ընէ։ Կայ տխրագոյն բան մը քան թոյլօրէն կամիլն, այս է բնաւ չկամիլն, վասն զի մարդ կարող է արբուն հասակին մէջ անդամ ուղղել իր թերութիւնները, հաստատ որոշում մը տալ, բայց ինչ կարող է ընել այն մարդն որ շատ տարիներու ընթացքին մէջ չէ գիտցած ինքզինք կառավարել։

Մահիւն անյանաւորութիւնը. — Եթէ զաւակդ իբրև գերի ապրելու սահմանուած լինէր, բոլոր ճիգդ պիտի թափէիր վարժել զանի գերութեան, բայց որովհետև քիչ ատենէն մի անկախ մարդ պիտի լինի, որովհետև չպիտի ունենայ իր մօտ դէտ մ'որ ուղղէ իր օրական ընթացքը, ուստի ջան ի գործ դիր, քանի որ դեռ քու աչքիդ ներքեւն է, վարժել զանի ինքզինք վարելու։ (Սրենսէր)։

Բայց թերևս առարկուի որ այդ զրութեամբ չափէն աւելի կրնայ զօրանալ մանկան ձկտումն զէպի Կամպորութիւն, որ նշմարելի է շատ տղոց վրայ։ Բաց աստի՝ սոյն զրութեամբ՝ իրենց անձնականութեան մեծ կարևորութիւն տրուած պիտի լինի, ինչպէս նաև յառաջ պիտի գայ ինքնասիրութեան և ինքնահաւանութեան վտանգը։

Իրաւի՝ այն մանուկն որ բնաւորութեամբ յամուռ է, վերջէն անտանելի մարդ մը կ'դառնայ։ Նա պարտի անշուշտ դիտնալ հնազանդ լինիլ և խոնարհեցնել իր կամքն անոր առջև որու հնազանդելու պարտաւոր է, բայց հնազանդութիւնը պէտք է որ ինքնաբուղիս լինի, պէտք է ուսուցանել մանկան ինքզինք մոռնալ, իր անձնականութիւնը զոհել կամովին։ Այս է մանկան ունեցած կամքն գործածելու ազնուագոյն եղանակն, և այս եղանակը պարտ է ուսուցանել մանկան։

Մոլորութիւն. — Մեր ուսումնասիրութեան տեսակէտով՝ կամքը պայմանեալ ժամանակի մը մէջ կարծես թէ կ'ենջէ։ Այնպէս կ'երևի թէ կ'անգչի, վստահ լինելով որ ուրիշ մ'իր տեղը բռնած է, ուստի նախ խոնարհ և հլու, վերջէն վեհապետական կերպարան մը կ'ստանայ։ Կամաց կամաց ու զաղտնապէս կ'ընկրտի մեր վրայ հաստատել իր իշխանութեան լուծը, այս է «**մոլորութիւնը**»։

Որովորութիւնն ասին կենդանի Էակի Գործ մը կրկնէս որ ամբարշտութիւնն է, մի միայն այս պարագայում որ ասին Գործը մի անգամ կ'արտայայտուի։

է: Այս է աշխարհի թագուհին ու տիրուհին, (Մօնղէյն) որ մեզի համար կ'ապարաստէ ախոռջովին երկրորդ բնութիւն մը. թէ վատաբերի և թէ երկիրեղալի է այս բնութիւնն, վասն զի մինչդեռ մեր անձնականութիւնը ջնջելու կ'ձկտի, ունի նաև մեր դործողութիւններն աւելի հեշտ և կատարուն ընելու դորութիւնը:

Սովորութիւնը կրնայ երկու տեսակ լինիլ. ա) ֆորձուն, այսինքն՝ մեր կամաց արդիւնքն, չարունակ ասոր աջակցութեան կարօտ, և մեր գգայնութիւնը սրող՝ քանի կ'ներդործէ մեր վըրայ: Այս կերպ սովորութիւնն է պայման մեր մտային և բարոյական յառաջադիմութեան: Այսպէս՝ օրինակի համար, այնքան աւելի լաւ կ'ուսնինք ու կ'կրկնենք ոտանաւոր հատուած մը, որքան որ աւելի սովորութիւն ունինք ուսնելու և կրկնելու այդպիսի ոտանաւորներ: Ահհանձնութեան և անձնուրացութեան դործ մ'այնքան աւելի լաւ կ'կատարենք, որքան որ զհօլութիւններ ընելու սովորած լինինք: Բ) Սովորութիւնը կրնայ լինիլ նաև կրօնական՝ այսինքն՝ օտար գործողութեան մ'արդիւնքն որու ակամայ ենթակայ կ'գտնուինք: Ահա այս սովորութիւնն է որ կ'մաշէ կարողութիւնները, որ կ'ձկտի գահավիժել մեզ դէպի բնագոյն՝ ջնջելով մեր կամքն և մղելով մեզ, կերպով մը, դէպի մեքենականութիւն: Մանկան մը կրնայ սովորութիւն դառնալ յանդիմանուիլն, պատժուիլը և ծեծ ուտելը. կրնայ սովորիլ նա աղտեղութեան, դարչահոտութեան, կ'սովորի նաև ծուլութեան և այնպիսի անձանց տեսակցութեան որք ի սկզբան իրեն նողկանք կ'ստատճառէին:

Մանկավարժական եղբայացութիւն. — Ուրեմն սոյն օրինակներէն կարելի է եզրակացնել որ սովորութիւնը՝ գործուն կամ կրաւորական լինելու հետեւութեամբ, կ'կրթէ, կ'շարժացնէ կամ կը վատթարէ մարդ կային կարողութիւնները, ուստի որքան բարիք նոյնքան չարիք կրնայ յառաջ բերել: Հետեւապէս դաստիարակը պարտի գիտնալ սովորութեանց վրայ ներդործելու միջոցները, կամ պարտի ուղղել սովորութիւններ ստանալու մեր ունեցած հակումն, որպէս զի իր դաստիարակական գործը կատարեալ լինի: Այս նպատակաւ նա պիտի յիշէ միշտ որ պարտաւոր է ծանր ծանր ու յարատեւութեամբ գործել, թէ չպիտի կրնայ արդիւնք մը յառաջ բերել իր գործակցութիւնը փութացնել կամենալով և թէ վատ սովորութիւն մը ջնջելու միջոցն է, լաւագոյն մը դնել անոր տեղ, վասն զի, իրօք, մեր սովորութիւնն.

ներն բնաւ չենք կորսունցըներ, այլ միայն զանոնք շրջադարձելու
կ'հակիրնք:

Կան նաև սովորութիւններ զոր մարդ ախամայ կ'ստանայ և
որոց ազդեցութիւնը չատ մեծ է: Ս,յս կարգէն են խորհելու և
դատելու զանազան եղանակներն, զոր իրենց հետ կ'ըներեն սո-
վորոյթք, բարոյք, ընթերցմունք, տեսակ մը մարդոց հետ ընկե-
րակցութիւն եւ . . . : Սոյնպիսի պարագայից մէջ մանաւանդ՝
հարկ է խոհեմութեամբ շարժիլ, վասն զի չկայ վերահաս տը-
պաւորութիւն մը, որքան չատ վաղանցուկ երեւի, որ զայն վե-
րստին փնտռելու փափաք մը չթողու մեր վրայ: Զախազանցու-
թեւն չէ ըսելն որ բարոյականութիւնն կ'կայանայ գլխովին չէ
թէ սովորութիւններ չունենալու իրողութեան մէջ, ինչպէս որ
Ռասս կ'ըսէր, այլ թէ մտային, թէ բարոյական ու ֆիզիքական
լաւ սովորութիւններ ստանալու իրողութեան մէջ:

վ.

ԲՈՒՈՐ ՄԱՐԴԻԿՍ ԷՒ ԵՂԱՅՐ ԵՆՔ

Ի՛նչ երջանիկ կ'լինէր աշխարհ,
Միայն մարդիկ լսէին իրար.
Դրացին դրացուն երբէք չ'ասում,
Մարդիկ եղբայր են համարին:

Հեռու քըշեր մեզնից խռով,
Ապրինք մի տուն պէս սուրբ սիրով.
Մէկըս միւսին ինչո՞ւ չ'առնենք,
Մօտ եկ, մեռ տուր մենք եղբայր եք:

Հարուստ ես դուն եւ զարգարուած,
Իսկ ես աղքատ հընձաւ հաշմուած.
Ազնիւ սիրտ մեր կըրծքում ազատ,
Տրոփում, Լղբայր ենք հարազատ.

Սրտով ատում ես նուաստութիւն,
Սուրբ է քեզ միշտ ճշմարտութիւն.

Եռանդագին բարուն դիմում,
Տո՛ւր մեռդ եղբայր ենք ես եւ դուն.

Մայրդ սիրումեր քեզ սուրբ սիրով,
Իսկ իմն ապրում, շրնջում ինձնով.
Թող մեզ բաժնէ վիճակ, բայց մենք,
Տուր քո մեռդ, միշտ եղբայր ենք.

Մենք սիրումներ արեւ լուսին,
Բնիկ երկիրն մեր երկուսին.
Մըրցման համար շնորհուել կեանք մեզ,
Ձեռքըդ, եղբա՛յր, տո՛ւր եղբոր պէս.

Ըսպառնում է նուազ ծերութիւն,
Նորանից ետ մահն սպասում.
Ձե՛ռ, տուր միտեղ պիտ հող պառկիւնք
Բո՛լբ Ժա՛րէի՛ւ է՛ւ Եղբայր Եւ՛ր.

24 Փետր. 1880 ամի.

ՀԱՅ-ԱՐՄԷՆ

Ս. Է.

Աշա՛ր Թա՛րգ. Ա. Ն Պէ՛րէ՛ւէ՛ն.

ԴԱՐՆԱՆ ԵՐԴ

Դընումեմ այգին եւ ցօղերն անդ,
Շողշողում են ոնց աղամանդ.
Ծաղիկներն ինձ գըլխով անում,
Եւ անուշ հոտ շուրջս բուրում:

Այդ ամեն ինչ ինձ է գրաւում,
Ծաղկին քառած ոսկեայ մեղուն.
Գոյն գոյն քեւերն շողուն քիթուան,
Նստոստումը սիրուն ճընճդան:

Ի՛նչ կանանչ են ծառեր պայծառ,
Պարզ կապուտակ երկնի կամար.
Եւ ցընձուքեամբ քալիառելով,
Աջքերս լեցւում են արտունքով:

Իսկ հին այգուց այն կողմ հեռուն
Տափանած շերտ է տարածում.
Եւ երկնուղեշ մայրի ծառներ,
Ծածկել են սուր բարձր լեռներ:

Ո՛հ ինչ ուրախ սէր է շրջում,
Գարնան շողին նամայն բնութիւն.
Ներախտագետ հոգին է գգում
Աստ Աստուծոյ ներկայութեան:

24 Փետր. 1880 ամի.

Ս. Է.

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ

Ա. Ն. ՊԵՂԵԷՔԷՅ.

ՀԱՐՍԱՆԻՔ

Քաղցր արեւիդ մեռնիմ տըղաս,
Թագ ու պսակիդ արժանանաս.
Տերն պանէ քեզ հօր ու մօրով,
Կանաչ-կարմիրդ՝ կապենք բարով:

Առաւօտ է հա զուռնան,
Փըջում այգերգ՝ տան կը տրան.
Քաշում բերուն մըսացուն,
Եւ բակումը գեօնդ՝ ածում:

Պար են բռնել մեծ կյոյր,
Եւ պըտըտում ջորս բոյոյր.
Մորթէք, քերթէք մըսացուն,⁴
Որ շուտ տուն գայ հարսնացուն:

Յյն ի՞նչ գոյգ է դեպ ժամտուն,
Նագ-անելով շորորում.
Թագաւորն է գեղանի,
Հետ իւր հարսին նագ անի:

¹ Կարօտ-որ կանանչ և կարմիր երեղներէց է. — 2 Ճողովուրդը սովորաբար կոչումէ սհարի. — 3 Խմբովին շրջանաձև պար Հայաստանցւոց. — 4 Կոչումէ այն տաւարը (սովորաբար եղ է լինում) որ հարսանիքի համար առանձին խնամքով պահում են և նոյն օրը մօրթում:

Խաչեղբայրն մօմ, քաւորն սուր,
Զեռքին, քարգման կըշտի քոյր.⁵
Ազապներն⁶ էլ բոյորսւմ,
Թագաւորին քագուննուն:

«Ապրած կենայ քագաւոր,
Ազապներ քաջ սպասաւոր.»
Թագաւորին ընդ առաջ,
Բերում էն միրգ աղ ու հաց:

Հա մօրքումէն մատաղը,
Մըշակներին է այս խաղը⁷.
Պըլիկ⁸ ցըրւում է հայրը,
Զամիջ-փըշատն էլ մայրը:

Հենց ներս մըտաւ քագունին,
Կտրեց ամանն ուռ տակին.⁹
Նազ ու դուզով անկիւնում,
Առանց հուկի ջի նըտում:¹⁰

Աստուած բարի վայելում տայ,
Օրննում դրացիք, պապն ու տատը.
«Ծըլէք, ծաղկիք զօրանար,»
«Վըր մէկ բարձի ծերանար.»

20 Մարտի 1889 ամի.
Արեւք

ՀԱՅ-ԱՐՄԵՆ

Յիշու՛մէ հարսնացուի հետ հերանց տանից փետոյի տան գնացող
աղջիկը, որը կամ հարազատ քոյր է լինում և կամ մերձաւոր ազգական-
ներէց մինը, որ և Թարգմանի դեր է կատարում. յայտնի է որ Հայաստա-
նում հարսներն իրաւունք չունին խօսելու փետոյի բարեկամների հետ, մա-
նաւանդ նորահարսը. — Յիշու՛մն Թագաւորի վնասները, որոնք ինքն է
ընտրում իւր հասակակիցներից, որոնք և նորա բոլոր հրամաններն անյա-
պաղ կատարումն. — Պայտ անուամն մի որ և է պարզ և ստանալու հա-
մար, որ ի հարկէ չէն մերթում. նոյնպէս հարսին իւր տանից դուրս հա-
նելու սովորաբար եղբայրը և կամ ազգականիցներից նուէր է պահանջում
դուրս թողնելու համար, սովորաբար մի վերակու, աւելի բարեկերթ ըն-
տանիքների մէջ այդ անուամէ ծառուն մի փոքր պարգեւով բաւականաւով,
բայց շատ անգամ պատուաճանաչ ընտանիքի հոյրեր այդ էլ չեն թողնում,
իւրեանք այնտեղ կամ նախնապէս և կամ վերջը վարձատրելով. այնուհե-

ԱԶԳԱՅԻՆ ՎԻՃԱԿ

Հնդամենայ լուսթենէ ետք՝ փափաքելի էր մեղ ի գիր առնելու բարեբաղդութիւնն ունենալ աղգային յառաջդիմութեան նոր և խնդառիթ երևոյթներ: Գծաղագորէն՝ սոյն միջոցին՝ աղգային գործոց վիճակն զգալի բարուքումներ ընդունած չերևիր, մինչդեռ ուրիշ մեծ ու փոքր Ազդեր մեր շուրջն կ'շարժին, վաճառականութեան, ճարտարութեան և գիտութեան մէջ նշանաւոր քայլեր կ'առնուն և ամենակերպ զարգացման նախանձելի նշաններ ցոյց կ'տան: Մշակուի շարժման հետամուտ գիտուններ մշտատե անշարժութեան օրինակն կամ գաղտնիքն և ոչ իսկ Հայոց պէս ամենաժանր և յամրաբար քաղով աղգին կենաց մէջ չպիտի գտնեն անշուշտ, վասն զի եթէ յարաշարժութեան օրէնքն մարդկօրէն անգտանելի, յարամնայութեան երևոյթն ևս ոչ մի տեղ նշմարելի է: Մարդկութիւնը պիտի շարժի, պիտի այլափոխի անդու իր կենաց զանազան աստիճաններու մէջ, և հայք ևս՝ իբրև մարդկութեան մի ամենափոքր մասը, ենթակայ են այդ այլափոխութեան: Ինչպէս անհատի մը վրայ կ'աղդէ միջավայրն որու մէջ կ'ապրի, ինչպէս օդը, ջուրը, անոնդն, բարոյական և մտաւորական մթնոլորտը որու

տնւ համբնակ դէպքը կրնումէ հարսի փեսայի տուն մտնելուս, միշտ անգամ թագուհու և թագաւորի ու քաւորի ինչպէս ասումեն «տեղը բըռնում» են —) ում մի աղջիկ և է) ում տղայ նոյն ընտանիքից և կամ մերձաւորներից և առանց նուէրի հեռանում և տեղ չէն անում:

Յղբի (թերևս փուլ, փոք բառից) կոչում՝ Հայաստանում ամենամանր փոքր. այս արարողութիւն մեղ յիշեցնում է «տեղ սփռի տեղսյր ի փեսայութեան Աբաղաշէսի, տեղսյր մարգարիտ ի հարսնութեան Սաթիկան. — 9 Ասպէս են անում որ ոտը երբեք չէի. — 10 Հարսն էլ իւր կողմից —) անգամ նստելու համար նուէր է պահանջում, և անխօսկան հարսն այդ յայտնում է իւր չնառնով, մինչև որ սկիստայրը գտնի է և սովորաբար ընդհանուր նուէրներով. այս տունն քեզ, այսինչ ոյգի, խանութը և այլն և այլն քեզ. բայց հարսի չնստելն բացատրում է և այնու որ նէ սպասում է որ իւրեան իրաւունքը արդի նստելու:

մէջ կ'դեգերի կ'ազդեն իր կենաց զանազան դործողութեանց վրայ, նոյնպէս ազդերու կեանքն, թէև ոչ անհատական կենաց պէս զգալի կերպով, անդադար կ'ներգործուի ներքին և արտաքին ազդեցութեանց շնորհիւ և շարժելու կ'ստիպուի: Ուստի անուրանալի է, որ հայք ևս, իբրև զգալի և բանաւոր արարածներ, շարժման մէջ են, միայն կայ շարժում որ դէպի լաւն կ'ձկտի, կայ՝ որ դէպի վատն: Բարեշրջութեան օրէնքն՝ Պուտայական վարդապետութեան տեսակէտով՝ չենք կարող շփոթել յուռեշրջութեան հետ, վարդապետութիւն՝ որ զանազանութիւն չտեսներ զարգացման և քայքայման երևոյթներու մէջ և կենդանութիւն ու մեռելութիւն մի և նոյն օրինաց յարակից արդիւնքը նկատելով՝ էութեան և անէութեան մի և նոյն նշանակութիւնը կ'ընծայէ, ինչպէս ներկայ դարուս դաս մ'իմաստասէրներ գիտութեան և տղադիտութեան զանազանութիւնն սկսան ուրանալ և վերջնոյն պաշտօն մատուցանել: Այս տեսութեամբ բարոյական և մտաւորական յառաջդիմութիւնը պարզապէս դառն հեգնութիւն մը, մարդկային խումբեր կիսակենդան էակներ պիտի դառնային, և քաղակալութեան դարէ դար տարած յաղթանակներն թէ արուեստից, թէ ճարտարութեան և թէ գիտութեանց մէջ՝ զուտ պատրանք:

Մեր նպատակէն դուրս է աստանօր բացատրել այն բնախօսական, տեղական, ընկերային և քաղաքական պատճառներն որ այս կամ այն դրութեան կ'մղեն Ազգերն: Արդէն հաստատեալ ճշմարտութիւն մ'է որ ժողովրդոց կեանքն ընդ-հանրապէս որքան տարբեր միջավայրի, նոյնքան իրենց դաւանած տարբեր սկզբանց և վարույ տարբեր օրէնսդրութեան այլազան ծնունդն է: Ինչպէս անհատ մ'իր անձուկ չըջանին, նոյնպէս՝ ընդարձակադոյն ասպարեզի մէջ՝ ժողովուրդ մ'որ կենաց պայքարին մէջ չունի որոշ ուղղութիւն և կազմաւորութիւն չկրնար տուկալ աւելի հզօր տաշրներու՝ որ աւելի կանոնաւոր ու կենսական ոյժերով կ'ներկային: Արդ՝ Հայք ևս կ'նկատ

ուին իրրև աղգային կենաց ընդունակ էակներ, կ'շարժին ու կ'նկրտին յառաջանալ և մարդկութեան մէջ պատուաբեր և օգտաբեր դիրք մը բռնել, սակայն ինչ է պատճառն որ այս ձկնառն ու ջանքն չեն արտադրեր յուսալի արդիւնքն և այսօր, անշուշտ մասնակի բացառութեամբ, հրէից հետ անգամ չեն կարող մրցիլ դործունէութեան, հարստութեան և կրթութեան առաջարիղին մէջ: Հարկ չկայ հեռուները փնտռել պատճառներ՝ որ թէև շատերու ծանօթ, այլ անկարևոր կ'գատուին: Անտարակոյս եկեղեցական, ընտանեկան, կրթական, տնտեսական բարգաւաճման և ուրիշ շատ խորհուրդներ անպակաս են հայոց մէջ, անտարակոյս բաբենպատակ դործիչներ աղգային հիմնարկութեանց բարենորոգման գովանի փափաքով կ'գործեն և չեն խնայեր աշխատութիւն և դրամ, բայց արի տես որ ստէպ կենսական խնդիրներ, օրինաւոր փափաքներ անլոյծ և անկատար կ'մնան, և կամ անոնց գործադրութիւնն այնքան ծանր կ'ընթանայ, և արդիւնքն այնքան կը յապաղի, որ բնապէս Ազգնեակայ իսկական պիտոյից դոհացումէ զուրկ մնալով կ'տառապի թէև նիւթապէս ու բարոյապէս և ժամանակիս պահանջումներու հետ զուգընթաց գնալու անհնարութեան մէջ կ'գտնուի, բայց մարդկային բնածին փափաքանց մղմամբ գերազոյն բարօրութեան և պերճութեան երազներ կ'տեսնէ, մինչդեռ աղքատութիւնն՝ ըստ ծանօթ բացատրութեան, իր դուռը կ'զարնէ: Աստիճանական յառաջդիմութեան օրինաց անգիտութիւնը դառն պատրանաց կ'ենթարկէ ժողովուրդ մ'որ անցեալ և ներկայ պիտոյքը կ'շփոթէ ապագայի պիտոյից հետ և մին չտաքցած միւսին կ'տեսնչոյ: Այս է ընդհանրապէս Հայոց յետադանջութեան էական պատճառներէն մին: Եւ արդարեւ՝ ինչ որ մէկ կողմէ արդէն վայելելու պարտաւոր էր, և սակայն չվայելեր, ինչ որ Սահմանադրութիւնը որոշակի կ'որամագրէ, և սակայն այդ արամագրութեանց անուշադիր գտնուած է, այս է, աղգային ամեն հաստատութեանց կանոնաւոր մատակարարութիւն, եւ

մտական նախանձեղի դրութիւն, վանօրէից բարեկարգութիւն, ազգային կալուածոց և կտակներու ապահովութիւն և արդիւնաւորութիւն, ամեն առաջնորդական վիճակներու ազդօգուտ կազմակերպութիւն, հովուական անձնադիր և լուսամիտ պաշտօնէութիւն, հետզհետէ ընտրելադոյն հոգիներու կոչումն յեկեղեցականութիւն, նախնական կրթութեան ընդհանրացումն, կրօնական և վարժապետական դասուց նիւթական վիճակի ապահովումն, ամեն ազդօգուտ ձեռնարկներու և ազգանուէր անձերու, զանազան բարեգործական, գրական, կրթական և գիտական ընկերութեանց քաջալերութիւն, պաշտպանութիւնն ու հաստատութիւնը, հին այլ կենսական խընդիրներու լուծումն, ի մի բան ազգային պարտուց և իրաւանց գիտակցութիւնն. իսկ միւս կողմէ՝ ինչ որ ժողովուրդն պարտաւոր էր յարդ սովորած ինիլ ինքնայորդոր կատարել այլ չէ սովորած և չէ կատարած, ինչ որ իր հայրենասիրութիւնը կ'պահանջէ և իր էութեան պայմանը կ'որամադրէ, այլ այս պայմանը չէ ըմբռնած, այս է՝ իր նախնեաց նախանձախնդրութեամբ պահպանել ազգային օրէնք և աւանդութիւն, պաշտպանել օրինաւոր միջոցներով նուիրական իրաւունքներ, յարիլ միշտ արդարութեան և ճշմարտութեան կողմն՝ և նախանձու, բանսարկութեան և նենգութեան թեւադրութեանց անսալով՝ խռովութեանց և երկպառակութեան խաղաղիկ և հետեւելիք աղէտից զսհ չլինիլ, յարգել օրինաւոր իշխանութիւններն, ոյժ տալ ազգային այն գործիչներուն որ անձնուիրութեան և ազգասիրութեան զգալի օրինակներ ընծայած են, և անդուլ քաջալերել ազգային մշակներն որ կ'ջանան լոյս սփռել իր մէջ, հողուով չափ փարիլ սահմանադրութեան և անփոյթ, անտարբեր չգտնուիլ իր ընտրական իրաւանց և ազգային կարեւոր խնդիրներու մասին, այլ իր մտային բարոյական և նիւթական ոյժերն միահամուռ գործածել ի նպաստ յառաջդիմական ձեռնարկներու և ճշմարտութեան յաղթանակին:

Եւ սակայն ինչ կ'տեսնենք ներկայիս մէջ: Ամեն կող-

մէ պարտադանցութիւն, այնպէս որ դործիչներ և ժողովուրդ՝ որ միշտ արդարասէր, անկեղծ և պարկեշտ ուղեցոյցներու կարօտ է որպէս զի չմոլորի, այժմ կատարելու կ'խելաբրին ինչ որ տարիներ առաջ պարտ էր ի կատար հանել, և երանի թէ այս անգամ յաջողին և կէս ճամբան չմնան: Դեռ նոր հաստատութիւն գաւաւ կեդրոնական վարժարան մ'որու պէտքն վաղուց զգալի և ծրագիրն տարիներ առաջ կազմ ու պատրաստ էր, դեռ նոր կ'ձեռնարկուի վերաշինելու Ս. փրկչի հիւանդանոցն որ երեսուն տարիէ ի վեր մոյթերու վրայ կեցած փլատակներու կոյտ մ'էր, դեռ նոր կ'խորհուի Ազգ. Պատրիարքարանն Ազգին արժանապատուութեան համապատասխան պաշտօնատուն մ'ընել, դեռ նոր ազգային կրթութեան խնդիրն, ուսուցիչներու ապագայի բարւոքման խնդիրն, եկեղեցւոյն համար ընտիր հովիւներ և քաջ քարոզիչներ պատրաստելու խնդիրն լուրջ քննութեան կ'առնուին և անոնց դործնական լուծում մը տալու փորձեր կ'լինին: Այս վերջին տարիները միայն արհեստանոց մը հաստատելէն ետեւ՝ դեռ նոր կ'հիմնարկուի յԱրմաշ և եկեղեցական վարժարան մը, մինչդեռ վաղուց ու և է բարձրագոյն ուսումնարան կարող էր, եթէ կարեւոր միջոցներն ի դործ դրուէին, եկեղեցական կոչման հետամուտներ ցարդ յառաջ բերել, դեռ նոր նկատողութեան կ'առնուին կալուածական, առաջնորդական խնդիրներ, իսկ շատ խնդիրներ որ ազգային ելմախ, վանօրէնից, կտակոյց և Ազգին կրօնական, անտեսական և յարաբերական շահուց կ'պատկանին տակաւին անորոշ և տարտամ վիճակի մէջ կ'երեւին:

Այս հարեանցի տեսութենէ կ'հետեւի որ, թէև ազգային մարմիններն անշարժութեան մէջ չեն, թէև յառաջդիմութեան եռանդ, դործունէութեան և զուհողութեան ոգի մը կ'տեսնուին ժողովրդեան մէջ լաւագոյն կացութեան մը յուսով, սակայն անհրաժեշտ է որ ոչ միայն այդ եռանդն ու ոգին կրկնապատկին ու զօրանան և այլ և որոշ յատակադիժ և ուղղութիւն մ'ունեն:

նան որպէս զի արդիւնաւորին, և անցելոյն մէջ ազգավը-
նաս ազգեցութեանց և դժտութեանց, անխորհուրդ տը-
նօրէնութեանց և ստգտանելի անտարբերութեան կամ
ցուցամուրութեան թողած ծանր վերքերը ազգային մարմ-
նոյն վրայ՝ բուժուելով՝ անգին ժամանակի մը կորուստը
դարմանուի և Հայք կարող լինին պարծանօք ըսելու, որ՝
իրենց ազգային պարտաւորութեանց հաւատարիմ՝ ըստ
կարողութեան կ'ջանան անընդհատ զարգացման շաղկին
մէջ մտնել և ժամանակին հետ քալել:

ՀԱՅ ԿՆՈՋ ԴԵՐՆ ԱԶԳԻՆ ՄԷՁ

Այնպէս կ'թուի թէ Եւրոպա, իբրև կիզրոն քաղաքակրթու-
թեան, այժմ աշխարհիս մեծ մասին, և մանաւանդ Ասիոյ վրայ
իր գիտութեամբ, ճարտարութեամբ ու վաճառականութեամբ,
ազգեցիկ ներգուծութիւն մ'ունի: Եւրոպական գիւտեր, գա-
ղափարներ, բարք, սովորոյթք, հագուստ ու կապուստ, նորա-
ձեւութիւն, լեզու, ձև ու գոյն կ'ծաւալին արեւելեան երկիրներն,
Եւրոպական վաճառք, գործիք, մեքենայք ու տարալք կ'ողողեն
մեր շուկաները, գործարաններն ու տուները, և մեր մտաւորա-
կան, ընկերական և առևտրական ընթացքը կ'շրջեն:

Ինչ որ Եւրոպական է կ'յարգուի ու կ'պաշտուի անխտիր, և
Եւրոպա ոչ միայն Ասիոյ դաստիարակն ու դահեակը կ'համար-
ուի, այլ և մատակարարը:

Եւրոպական լուսաւորութեան հրաշալիքն ոչ ոք կ'ուրանայ,
սակայն պէտք է մոռնալ նախ՝ թէ Եւրոպա չպիտի կարող լինէր
այս աստիճան յառաջանալ, և ոչ լինիլ ինչ որ է այժմ, առանց
Ասիայի: Ասիան էր երբեմն որ կ'սփռէր լոյս յԵւրոպա և այժմ
մեծ մասամբ կ'մատակարարէ անոր կենաց անհրաժեշտ պիտոյքը:
Երկրորդ ամենէ աւելի նկատելի կէտն է թէ՛ ամեն ինչ որ կ'հաս-
նի մեզ Եւրոպայէն չէ միշտ օգտակար և ընտրելի և թէ երկու
աշխարհներու փոխադարձ փոխանակութեան մէջ ոչ միայն ըս-
տէպ նիւթապէս, այլ և բարոյապէս կ'տուժէ արեւելցին: Բարոյ-

ական փնասուց կարգէն են ծայրայեղ տեսութիւններ, ընկերային յոռի սովորութիւններ, փայլուն մոլութիւններ, որ կ'շփոթեն մեր միտքը, կ'պղտորեն մեր սիրտը, կ'խանգարեն ազգային բարք ու վարք, ընտանեկան ամեղութիւն, պաշտութիւն և անդորրութիւն, և իրենց հետ կ'ընեն անկարողութիւն և աղէտ: Այսան զի ինչ որ իր զանազան ընտիր հիմնարկութեանց շնորհիւ՝ ունի եւրոպական քաղաքակրթութիւնը զէնք վատ բարուց և մոլար ու մոլի ազդեցութեանց դէմ մաքառելու, երբեմն զինաթափ ֆնալու պայմանաւ իսկ, անգոյ են մեր մէջ, այնպէս որ երբ հրապուրելի գոյներով Սերոպայէն կ'հասնի Արեւելք ինքնին ծիծաղելի, այլանդակ, կամ զազրալի սովորութիւններ ընդհանրապէս Հայք ամենէ առաջ կ'փութան իւրացնել զանոնք և պարծիլ որ ընդունակ են եւրոպական քաղաքակրթութեան:

Անտարակոյս դժուարին՝ չըսենք անհնարին է եւրոպական մտաց, գրականութեան և բարուց տարափոխիկ հոսանքին միշտ յաջողութեամբ դիմադրել, քանի որ իմացականութեամբ, զիտութեամբ և քաղաքակրթութեամբ հզօր ազգեր միշտ պիտի ներգործեն տկարագոյն ազգերու վրայ որոց հետ յարաբերութեան մէջ են, և իրենց լաւ յատկութեանց հետ վատերն ալ պիտի հաղորդեն, բայց ժողովուրդ մ'որ գիտէ թէ ինչ բնիկ հանգամանաց վրայ կ'կայանայ իր էութեան հիմունքն, որ գիտէ թէ որոնք են այն սեփական օրէնքն ու հիմնարկութիւններն, ընտանեկան, կրօնական, ազգային, որով կարող եղած է տակալ ցարդ սպառնալից և ազգաւեր ազդեցութեանց և յարատեւել, ժողովուրդ մ'որ գիտէ թէ որոնք են ազգերն իրարմէ զանազանող տեղական, լեզուաբանական, պատմական, օրէնսդրական յատկանիշներն, կ'պարտաւորի՝ մանաւանդ այսպիսի փափուկ ժամանակներ, մեծ չրջահայեցութեամբ վարուիլ և ընդունելով օտարներէն ինչ որ իւր զարգացման կ'սատարեն, ինչ որ իր բռնիկ կենցաղավորութեան և յատկութեանց կ'յարմարին, ի բաց մերժել իր կենսական ոյժերը խանգարելու բնութիւն ունեցող ամեն օտարոտի ու անշահ սովորութիւն, օրէնք և յարաբերութիւն:

* * *

Արդ՝ խնդիր է թէ Հայ ժողովրդեան ո՞ր դասակարգին ամենէն աւելի կ'պատկանի ըստ կարի զուտ և անարատ պահել ազգային մարմինն, որ դժբաղդ արար տեղ տեղ քայքայման նշան-

ներ կ'ցուցնէ, և պահել պահպանել բարոյական յոռի յարձա-
կումներու դէմ: Անշուշտ ամեն հայք՝ ինչ կարգի և աստիճանի
որ պատկանին, եկեղեցական, աշխարհական, բաժին ունին այս
պաշտօնին մէջ: Բայց թողլով եկեղեցական դասն որ այժմ՝ ընդ-
հանրապէս, ըստ կրօնական իշխանութեան հրահանգաց, ձևա-
կերպայան, կանոնական և կոնդակային կարգադրութեանց մէջ
կ'յուսայ տեսնել ազգային կենսական շահուց պահպանութիւնը,
թողլով աշխարհականն որ՝ իր պաշտօնին բերմամբ՝ մերթ ժա-
մանակ չունի ուսումնասիրելու այսպիսի խնդիրներ և կ'համա-
կերպի իր գտնուած միջավայրին. և մերթ՝ իր ազգային բնազդին
հետեւելով՝ կ'ջանայ չհեղիլ աւանդական կենցաղավարութեանէ,
թողլով ուրիշ դասակարգի հայերն՝ արհեստաւոր, ուսուցիչ,
գրադէտ, գլխուն եւ որ նախանձախնդիր կ'գտնուին առ հա-
սարակ ազգային հիմնական աւանդութիւններ ու սովորութիւն-
ներ անվթար պահել, այս ազգապահպանութեան գործին մէջ
մեծազոյն դերը կ'պատկանի հայ կնոջ, և կարևոր է նկատել
թէ այս դերն ինչպէս կ'կատարէ:

Ինչպէս լուսամիտ ազգերու, նոյնպէս հայոց մէջ հիմակ ընդ-
հանրապէս չնկատուիր հայ կիներ իրրեւ անշտան, ստորին և լը-
քուն էակ մը, լոկ հեշտական կրից և ծննդաբերութեան գործի
մը, մեղաբեր և դատաւարտ արաբած մը, բռնաւիր կենդա-
նի մը, զարդարուն ու զիւրարեկ կարասի կամ խաղալիկ մը:

Այժմ ընկերութեան մէջ կ'ընէ նա աւելի ակնածելի և ա-
զատ զիբք մը: Ամեն ողջամիտ մարդ կ'խոստովանի որ հայ կիներ
ունի մարդու չափ մտային և հոգական կարողութիւններ, կըր-
թութեան և կատարելութեան ընդունակ, ունի իրաւունքներ
և պարտաւորութիւններ ոչ միայն ընտանեկան այլև ազգային
չրջանին մէջ, ունի մեծ ազդեցութիւն թէ շինելու և թէ քան-
դելու, կրնայ ի մի բան ստանալ բարեմասնութիւններ որ զինք
կարող են մրցակից և դրէթէ գոհակից ընել մարդուս՝ աշխարհի
ասպարիզին մէջ: Հետեւապէս անուա՞ի հրապարակազիրներ և
մանաւանդ Պ. Նիկողոսեան պատմական հայ կնոջ ունեցած վա-
ղեմի, թագուն այլ փրկաւէտ պաշտօնը ներքուցելով ստէպ, ար-
դի գաւառացի կնոջ տնաշինութեան, հայրենաշինութեան հե-
տաքրքրաշարժ արարքը կ'դուրաբանեն և անոր ներգործութիւնն
Ազգին ճակատադրին վրայ աւելի պահպանողական, աւելի կեն-
սական կ'գտնեն քան թէ մարդուն գործակցութիւնը: Կան
նաև այնպիսի գրիչներ որ եւրոպական նոր գաղափարներու հե-

տամուտ՝ հայ գեղեցիկ սէռին վայելած տառելութիւններն անբաւական կ'ըտնեն և, յանուն հաւասարութեան և ազատութեան, կ'ըողքեն արտիկան սեռին բռնասիրական վարմանց և դրած օրինաց ղէմ՝ թէ ամուսնական, թէ ընտանեկան, թէ կրթական և ուսումնական և թէ ընկերական ամեն գործերու նկատմամբ, և պատրաստ են ոչ միայն քաղաքային այլ և քաղաքական ամեն իրաւանց մասնակից ընել հայ կիներու թէ որչափ իրաւացի է կանացի իրակատար ազատագրութեան գաթին ջերմ և եռանդուն ախոյեաններու բողոքն, որք աւելի ասպետական յօծարութեանց և կնապաշտական զղացմանց դրդման կ'անսան քան թէ իրականութեան դասերուն, մեր նպատակէն դուրս լինելով քննել, կ'մնամք մեր համեստ սահմանին մէջ և կ'յայտենք թէ՛ իրօք հայ կիներն ամեն ուրեք իր վայելած ազատութեամբ՝ կալակցի, որքան որ պարտ է, ընտանեկան առաքինութեանց պահպանման և ազգային յառաջդիմութեան:

Ձեռք ուրանար որ առ հասարակ Հայաստանի կիներն ունի բարոյական ճնաշխարհիկ յատկութիւններ: Իբրեւ օրիորդ՝ պարկեշտ, պարզասէր, մանիչակի պէս թագուն, այլ հոտաւէտ անուշութիւն մը կ'ըսուէ իր շուրջն, և ծնողասիրութեան, բարեպաշտութեան, համբերութեան, ընտանեւսիրութեան և պարզ մըտութեան ընտիր տիպար մը կ'ներկայէ: Իր համեստութիւնն, իր հլաթիւնն, իր ամօթխածութիւնն են իր բնատուր ոժիտն, իր երկիւղալի ակնարկներն, ծանր ու խռհուն վարմունքն հրահրապուրման զէնքերն են: Իր բնիկ քաղքի կամ գիւղի շրջանակին մէջ ինքնին անդիտակ թագունհի մ'է որ սիրտերու վրայ կ'տիրէ, որ զիւղային հանդէսներու կ'նախագահէ, և հայ կըտարիճ երիտասարդներու թագուն պաշտաման առարկան է: Իբրեւ մայր՝ ընտանեաց սիւն, միութեան և սիրոյ կեդրոն և հոգասէր, անձանձիւր տնտեսուհի մը կ'դառնայ, տնային հոգերու քաջամարտ, ստէպ դանդաղ և անկարեկիր ամուսնոյն խրատտու և աշխատակից, և իր զաւակաց, իր եկեղեցւոյն և Ս. զղին համար մատաղ լինելու պատրաստ: Ս. յսպիսի կիներ ժողովրդեան մը համար՝ երբ դեռ ևս նահապետական շրջանէն դուրս չէ ելած, անգնահատելի դանձեր են, պաշտելի նախախնամութիւններ են՝ որ ամեն աշխարհային փարձութեանց ղէմ, ամեն յեղափարծ արկածից և տառապանաց ղէմ կ'ընին և կ'կաղլուրեն իրենց զաւակունքն, և իբրեւ յետին կտակ անոնց կ'աւանդեն Ս. ստուծոյ և հայրենի եկեղեցւոյ սէրն, ազգային ամեն նուիրա-

կան յիշատակաց և նահատակաց պաշտօնն, առ Ազգն և Տէրութիւնն հաւատարմութեան ջերմ զգացումն, և այս ամենն իրենց մերթ անդորր, մերթ տառապալգին կենաց ընթացքին մէջ կատարելով, չեն պարծիր բնաւ, այլ իրենց անմեղ տգիտութեան մէջ բնական պարտաւորութիւններ կատարելու համոզումն ունին: Բայց այս ընտիր աւանդն անվթար պահելու համար, բաւական են արդեօք նահապետական կնոջ այս ամեն բնածին բարեմասնութիւններն, այնպիսի ժամանակ մ'երբ եւրոպական կենաց երբեմն օգտաւէտ, ստէպ յոռի կերպերը հետըզհետէ բնագաւառի հայոց մէջ մուտ կ'գտնեն, երբ տեսակ տեսակ մոլութիւններ, նորաձեւութիւններ ու վարդապետութիւններ կ'սպրդին անոնց մէջ և որսեր կ'փնտռեն: Միթէ նահապետական անմեղութիւն, պարզութիւն և աւանդական տըզիտութիւն կարո՞ղ են թուոյր դնել արեւմտեան լուսաւորութեան հետ հասած մոլորութեանց դէմ, որ արդէն ծանր ու աղետալի աւերումներ բերած են և կ'բերեն գաւառացի բազմաթիւ միամիտ հայոց առողջական, հեգեկան և ազգային վիճակին, ինչպէս սպէտ ձեռնհաս անձինք երկարօրէն բացատրած են: Մենք չենք կարծեր: Քաղաքակրթութեան վատ կողմերը այնքան աւելի մեծ կոտորած կ'ընեն որքան որ մտային և բարոյական ուղիղ կրթութեան կողմէ անգէն և անպատրաստի կը գտնեն ժողովուրդ մը: Եւ այս հաստատելու համար ապացոյցներու հարկ չկայ, քանիոր ողբալի օրինակներն ամեն կողմ կ'տեսնուին: Հետեւապէս պէտք է եզրակացնել թէ՛ ներկայ պայմաններուն մէջ, գաւառացի կիսն նոյն աղքեցիկ դերն թէ իր տան և Ազգին մէջ արդիւնապէս կատարելու և թէ իր բնական ընտիր ձրից ոյժ տալու համար անհրաժեշտ են բանաւոր կրթութեան և ուսմանց հայթայթած դարմանն, որպէս զի կարող լինի իրեն դիրքը զօրացնել:

* * *

Բայց միթէ ներելի՞ է հայաստանի կնոջ արդի վիճակն, որ մեծամասնութեան վիճակն է, իբրեւ չափ բռնելով եզրակացնել նաեւ թէ համայն հայութեան մէջ հայ կինը լիապէս չվարեր իրեն բաժին ընկած պաշտօնը: Այսպիսի եզրակացութիւն մը չէր լինէր արդար, վասն զի ստէպ կան փոքրամասնութիւններ որ իրենց յարաբերութեանց ու բարձր դրից շնորհիւ Ազգի մը բաւուց, սովորութեանց և կենցաղաւորութեան եղանակին վրայ

չատ աւելի մեծ ազդեցութիւն կ'ընենցունեն քան մեծամասնութիւններն՝ որ առ հասարակ անոնց հետեւելու հակամէտ կ'երևին իբրեւ կատարելագոյն օրինակներ: Եւ արդարեւ՝ թէ յերոսական Թուրքիա և Ասիա, թէ ի Ռուսաստան և այլ հայաբնակ քաղաքներ կը գտնուին հայ կիներ որ՝ թէ և փոքրաթիւ այլ անկախ կացութեան տէր, քաղաքակրթութեան կեդրոններու աւելի մօտ և եւրոպական յառաջլիւսութեան դադունեաց աւելի հետամուտ լինելով, ենթադրելի է որ շատ դիւրութիւններ և միջոցներ ունին իրենց առտնին և ազգային պաշտօնն արժանապէս կատարելու: Եւ զոչ կրնան լինել այս կանայք եթէ ոչ անոնք որ եւրոպական մայրաքաղաքներ և ասիական գլխաւոր քաղաքներ կ'ընակին, և սահմանուած են ձեռքոյն տալ ժողովրդեան բարուց ու սովորութեանց. և այս ներգործութիւնն ինչպէս հնար է որոշել ու ճշդել եթէ ոչ ի քննին առնելով անոնց գործունէութեան արդիւնքն թէ տանտիկնութեան, թէ ընկերակցութեան և թէ յառաջագիտական գործերու մէջ:

Խմբագիր մ'այսպիսի փափուկ ու կնճռոտ խնդրոյ մ'առջև շատ դժուարին կացութեան մէջ կ'գտնուի: Եթէ զուտ ճշմարտութիւնն րեւան հանէ, իբրեւ վայրենի կնատեաց պիտի ամբաստանուի, և այս ամբաստանութիւնն՝ թէ և անիրաւ ու ծանր, այնքան անտանելի պատիժ մը չպիտի համարէր որքան զեղեցիկ սեռին ցասման շանթածիգ ակնարկներն: Եթէ ճշմարտութիւնը գունաւորէ, ինչպէս սովոր են այժմ մեր մէջ գունաւորել ճշմարիտ իրեր ու բնական դէմքէր, և ելնէ մինչև իսկ բարոյական տղեղութիւններ խնկարկէ, իբրեւ սրահի մարդ, կենցաղագէտ անձնաւորութիւն պիտի հռչակուի և իր անունն պիտի թռի բերնէ բերան՝ ինչպէս կ'թռի մեղու մը վարդէ վարդ: Սակայն խմբագիր մ'որ ընդհանուրի օգուտն ի նկատի ունի, որ քաջ համոզուած է թէ՛ ազգային զարգացման գործին մէջ որչափ արդիւնաւէտ կրնայ լինիլ հայ կանանց ազդեցութիւնն երբ ազգայն ուղղութիւն մ'ունի, կրնայ դիմադրաւել ամեն կանացի ամբաստանութիւն և շանթ, և պատշաճութեան ներածին չափ ի վեր հանել և քննադատել թերութիւններ որ ազգային կենսական ոյժերը կ'սպառեն: Այս քննադատութենէ մեծագոյն օգուտը կրնան քաղել նոյն իսկ քննադատութեան առարկայք, եթէ օգուտ քաղելու վիճակի մէջ են, և մեր անկեղծութեան հաշտ աչօք նայիլ:

* * *

Ընդհանրապէս չատ զգալի հակապատկեր մը կ'ընծայէ մեր կողմերու հայ իգական սեռը իր ազգակից գաւառացի կանանց հետ՝ թէ կենցաղավարական, թէ մտային և թէ բարոյական հանգամանաց կողմէ։ Անշուշտ այս զանազանութեան պատճառներն ինքնայայտ են, և կ'վերագրուին սովորաբար տարրեր կըլիմայի, տարբեր բարուց, տարբեր կրթութեան և յարաբերութեանց, որոց ենթակայ են հայ կանանց երկու ստուար տարաբնակ հատուածներ։ Եթէ նիւթապէս համալինակ երկու հայ կիներ, օրինակի համար, մին Մշեցի և միւսն Պոլսեցի, իւրաքանչիւրն իր սեփական տեղացի տարազով, դէմ առ դէմ բերուին, չատ դժուարին պիտի լինի որոշել թէ երկուքն ալ արեւնակից հայուհիներ են, վասն զի ոչ միայն իրարմէ կ'զանազանին դէմով, հագուստով, լեզուով այլև մանաւանդ զգացումով ու խելքով։ Անտարակոյս գաւառացին եթէ ոչ յայտնապէս՝ մտովին պիտի ըսէ — Դա Ֆրէնչ է. իսկ Պոլսեցին՝ թերևս աւելի համարձակ ու փափկասուն՝ պիտի գոչէ — Այս է՞նչը քանակն է։ Սակայն այս իրարու ներհակ դատմունք աւելի մօտ յարաբերութեամբ որքան որ կրնան ցրուիլ և համարիւն քոյրեր չուտով զիրար իմանալու յաջողին, պիտի մնայ միշտ ներքին ցրտութիւն կամ հեռացում մ'երկու կողմէն՝ մին յայտարար վշտի զօր պիտի զգայ գաւառացին իր արեւակցին այլակերպութեան վրայ, միւսն արդատատական զգացման՝ որով քաղաքակիրթ հայուհին պիտի ողորայ իր ազգակցին ստորին վիճակին վրայ։ Եթէ աւելի հեռուն գնալով այս երկու արարածներու ընտանեկան կրօնական և ազգային զգացմանց քննութիւնն ընենք, եթէ առնց մտային կարողութեան աստիճանը իմանալու փորձ մ'ընենք, չատ աւելի արմատական զանազանութիւններ պիտի գտնենք, ուստի և աւելի մեծ անջրպէտ մը զգալու, խորհելու և ազգային այլապան խնդիրներ ըմբռնելու և զարգանալու եղանակներու մէջ։ Այս անջրպէտն ահագին խռնողութուն մ'է հայ կանանց միահամուռ և միօրինակ ազդեցութեան դէմ՝ տան կառավարութեան, զաւակաց դաստիարակութեան և Ազգին յառաջացման մասին, այնպէս որ այն փրկաւէտ դերն որ կ'վերագրուի հայ կանանց այլ և այլ ձևի, դէմքի և գոյնի ներքեւ ներկայացուելով՝ բնապէս չկրնար նոյն վախճանն ունենալ։

Եթէ այսպէս է հայ ժողովրդեան երկու կարևոր հատուածներու մէջ, զոնէ աւելի քաղաքակիրթ երկիրներ բնակող հայու հիք այդ դերը կատարելու համար ունին համազօր վիճակ ու կարողութիւն, ունին մի և նոյն հայացի բարքն ու վարքն, ունին իրենց լաւ կամ վատ ազդեցութեան դիտակցութիւնը, Իրողութիւնները ցոյց կ'տան որ ամենքն հաւասարապէս չունին։ Կայ հայ կանանց ստուար դասակարգ մը՝ ժողովրդեան յետնադոյնը համարուածն, որ՝ թէև չքաւոր, տղէտ այլ բարեմիտ, դեռևս կ'պահէ հայկական տանտիկնութեան, պարզութեան, համեստութեան նշանն և իր շուրջն տեղի ունեցած ամեն ծանրը փոփոխութեանց իր կարօտ կացութեան բերմամբ անհաղորդ՝ կ'ջանայ իր սահմանին մէջ կատարել ինչ որ իր եկեղեցին, իր ազգային աւանդութիւնները կ'պահանջեն և իր ընտանեկան յարկէն դուրս անգամ իր բարոյական ազդեցութեամբն աստիճան մ'օգտակար լինիլ։

Բայց այս վիճակն՝ որ գաւառացւոյն վիճակէն չէ գերազանց, քանի որ զուրկ է հայրենի երկրի բնակութեան առաւելութիւններէն, եթէ նիւթապէս չբարւոքի աւելի արդիւնաւէտ գործունէութեան շնորհիւ, եթէ կարօտ ընտանեաց յարկը չլուսաւորի հիմնական կրթութեան նշոյլներով՝ և եթէ խնայողութեան, մաքրասիրութեան և ընտանեկան ու ազգային սպրտաւորութեանց զգացումն հետզհետէ չշօրանայ, չստ հաւանական է որ օրէ օր քայքայի, երբ մանաւանդ խարուսիկ քաղաքակիրթութեան մ'ախտածէտ մթնոլորտով աւելի ևս պաշարուի։ Եւ արդէն սկսած է այն զոհեր ընել և անպատուութեան ու թշուառութեան անդունդը գլորել տուներ որ կարծեն հետևիլ ընդհանուր հոսանքին և վերէն օրինակներ առնուլ։ Կան երբեմն պարկեշտ այլ հետաքրքիր ընտանեքներ որ կ'նկրտին եւրոպական չափով երեխա և բարձր դասակարգին արտաքին կերպերուն հետևիլ՝ հակառակ իրենց դրամական միջոցներուն։ Ապրուստի հոգն ստէպ կ'չորցնեն տկար սիրտերու մէջ լաւ զգացումներն, իսկ սոսնախրութիւնն նուիրական սպրտաւորութիւններ կատարելու փափաքը կ'ջնջէ՝ յառաջ բերելով նախած և անհրաժեշտ պիտոյից զրկողութիւն։ Այսպիսի ստորագայի մէջ՝ կնոջ կողմէ համբերութեան և անձեռ իրութեան օրինակներ հալուած գիւտ են, իսկ անսպիտա՝ քանգատներու և կռիւներու ատիթներ որ անդուլ կ'վրդովեն ընտանեկան յարկն։ Գիբապէս այսպիսի երեւոյթներ հայոց մէջ տեղ տեղ կ'նշմարուին։ Ասորէն

յաջաբերութիւններ, առտնին գծաութիւն, ամուսնական վեճեր, բաժանումներ չատ անգամ՝ հետեանք են ունայնասիրութեան, անհեթեթ զարգասիրութեան և անմիտ ազատասիրութեան որով կ'վարակին թեթևասլիկ և տկար հոգիներ և ընտանեկան սրբութեան անջնջելի արատ բերելով՝ ազգային գոյութեան և ծանր հարուածներ կ'տան:

Այս դժբաղդութիւնն եթէ չդարմանուի՝ կրնայ ևս քան զևս ամբարձուիլ և ողբալի հետեանքներ յառաջ բերել նոյն իսկ այն դասակարգին մէջ որ՝ թէ և անշուք կացութեան տէր, Ազգին մէկ ստուար մասը կ'կազմէ, և որ ոչ միայն իր տնասիրութեամբ և ամեղութեամբն այլ և բարեկրթութեամբն պարտի ազգային զարգացման հզօր սատարն լինիլ, մինչդեռ այժմ անորոշ, անկերպարան նեցուկ մ'է և կրնայ անգիտօրէն կրից և վառասիրութեան դործիք դառնալ:

Իսկ Հայ կանանց՝ ինչպէս յետինն միջինին, նոյնպէս միջին դասակարգն բարձրագունին հետ, ամբարձութեան աւելի որոշ գծեր կ'ներկայեն: Յեղային ազնուապետութեան դասակարգ, ընկերական յատուկ ձևակերպութիւններ չկան թէ և անոնց մէջ, բայց նիւթական կացութիւնը, դաստիարակութեան եղանակն ու աստիճանը, յարաբերութեանց տարբեր բնութիւնը բաւական կարուկ սահմաններ կ'հաստատեն և ուրոյն ուրոյն կանացի շրջաններ կ'ստեղծեն հայոց մէջ, շրջաններ՝ որ ունին իրենց յատուկ տնական, ընկերական և ազգային կեանքն: Այս տարբերութեան հետեութեամբ ժողովրդեան կի՛նն չխորհիր, չգործեր, չկրթուիր, չհաղուիր, չգոսնուր որպէս կ'չարժին ու կ'ապրին միջին ու բարձր դասերն, ուստի և չեն ներգործեր միօրինակ կերպով ազգային բնաւորութեան, բարուց, կրթութեան և զանազան դործոց ընթացքին վրայ: Միայն բոլորն ալ, առանձնաբերութիւն և ցուցամոլութիւն, կերպ մը գաղտնի համաձայնութեամբ, կարծես թէ կ'ձկտին իրր եւրոպական կենաց իտէալին մօտենալ, և այս իտէալն ումանք ճոխ արդուպարդի, ումանք քաղաքավարական կեղծ ու պատիր ձևերու, այլք վիպական ու գեղարուեստական անշահ ու կորստաբեր արտադրութեանց մէջ կ'տեսնեն, իսկ շատ քիչեր, ըմբռնելով ուղիղ ճամբան, հոգւոյ ու մտաց զարգացման, ճշմարիտ, արդար և գեղեցիկ զգացմանց և սկզբանց ստացման և մանաւանդ ընտիր և աշխիւ ճաշակի մշակութեան մէջ կ'փնտռեն: Իրաւի՝ ըստ մեզ՝ հայ կանանց համար վեհագոյն իտէալը պարտի լինիլ ազգային

ողւոյ և բնաւորութեան ընտրելագոյն յատկանիշներն, այս է տնտեսասիրութեան, լուսամիտ բարեպաշտութեան, համեստութեան, պարզութեան, խոնարհամտութեան և անձնուիրութեան զգացմունքը զօրացնել և միաբանել ու զարդարել եւրոպական անշնորհապանակ և բեղմնաւոր լուսաւորութեան մը հետ, որ չընտրհալի փայլ և քաղաքակրթիչ ոյժ կրնայ տալ կանանց թէ հոգւոյ և թէ մարմնոյ գեղեցիկ բնատուր ձրից, և ասով յառաջագնացման ուղղութեան մը՝ մեր առտնին և ազգային կենաց:

Եւ սակայն՝ շատ պատուարեր և անաճեալի բացառութեամբ անշուշտ, Հայութեան տեսարանին վրայ օրէ օր աւելի աշխարհ և կ'երևին, ի շնորհս միջին և վերին կարգերու պատկանող դաս մ'անխորհուրդ կանանց, երևոյթներ որ բոլորովին վատ տպաւորութիւն կ'թողուն տնասէր, բարոյասէր և պարտաճանաչ դասերու մտաց վրայ, նա մանաւանդ երբ սովորաբար յարդ և համբաւ կ'գրաւեն, և որ իրենց սուտ փայլութեամբն չարաչուք օրինակներ կ'ընծայեն անմեղութեան և պարկեշտութեան:

Եւ իրաւի՝ երբ միջին կամ բարձր կարգի հայ գեղանի կին մ'որ ունի լոկ եւրոպական լեզուի մը, թեթեւ զրականութեան և դեղարուեստի մը չափան՝ փայլելու անհուն փափաքի մը հետ, և հայ կամ օտար ընկերութեան մը մէջ կ'կանգնի իրար տիպար բարեկրթութեան և արժանի ամեն երկրպագութեան, անգէտածիճազաբաժ կերպարան մը կ'առնու: Երբ այդ կինն իր հոգեկից մայրական սրբատուցն իսկ անտարբեր՝ իր նորածնին սնունդը, մի միայն իր հանգստութեան համար, օտարին թերեւ թուհալի ստեանց աղբիւրէն կ'մուրայ, երբ իր տնային հոգերն ու նուիրական շահերն վարձկաններու կ'յանձնէ և իր սիրտն ու երեսփայլութիւնը կ'ապականէ դարուս ամենէ մոլեկան վէպերու ընթերցանութեամբ, երբ՝ օրն ի բուն՝ հայելիին առջև՝ իր արդու զարդ ունի, իւղերովն ու ներկովն կ'ալարալի, մի քանի անգամ հազուստ, ձև կ'փոխէ, ինչպէս նաև կ'փոխէ երեսին, չթերուն ու աչքերուն գոյնը, և իր միակ հոգն և գեղադոյն երջանկութիւնը կ'համարի փայլիլ ու միշտ փայլիլ, սիրել ու միշտ սիրուիլ այցելութեան սրահներու, զօսսարաններու ու հանդէսներու մէջ՝ այսպիսի կին մը որ և է ընկերութեան մը պատուահասն է՝ թող թէ հայոց: Նա կ'երևակայէ թէ եւրոպական կենաց փառքն է, մինչդեռ չէ թէ հայուհի, այլ և ոչ իսկ կին է, այլ անսիրտ ու աղէտաբեր դիմակ մը, զորից ամեն հանրաշահ գոր-

ծէ, վսեմ խորհրդէ, ընտիր զգացումէ, դերի քմածին հաճոյից
և զովեւտի ծարաւի, յարաւիտիտիս զիմակ մը վերջապէս որ ու-
նայնասիրութեան մէջ կ'մոլորի և անպատուութեան մէջ կ'հալի
ու կ'մարի: Եթէ Ազգի մը կանանց դասն այս և ասոր նման տի-
պարներէ բաղկանար անոր մահուան դատակիւրքը մօտալուտ
պիտի լինէր: Բարեբազդօրէն մեր մէջ սակաւաթիւ են զիմակ-
ներն, բայց բարձրէն արուած վատ օրինակները տարաւիտիկ:
Մեծութիւն, հարստութիւն ու ճոխութիւն արգելք մը չեն առ-
նին և ազգային պարտաւորութեանց անթերի կատարման,
ընդհակառակն՝ բարեսիրութեան ու վեհանձնութեան գործի-
ներ կ'դառնան երբ աղնուամիտ անձանց ձեռքը կ'դնուին:

Մխիթարական երևոյթ մ'է որ այսպիսիներ կան մեր գեղե-
ցիկ սեռին մէջ, որ թէև զիրքով բարձր, թէև ընտիր գաստիա-
րակութեան և եւրոպական ընտրելագոյն լուսաւորութեան շը-
նորհներն ունին, բայց՝ իրրեւ ճշմարիտ հայուհիներ, հայկական
պարզութեան, խոնարհամտութեան և վայելչութեան օրինա-
կելի տիպարներ են: Շատ սուղ է իրենց համար ժամանակն,
զոր կ'անցնեն մեծ մասամբ՝ չէ թէ բանասիրութեամբ և վայ-
րահաջութեամբ, չէ թէ հագուստի ու կապուստի տաղտկալի
խնդիրներով, չէ թէ խալի սեղանի առջև, չէ թէ ունայն և ան-
շահ խօսակցութեամբ՝ թեթեւօլիկ ու շոտրդ պատանիներու,
ինքնահաւան ու մեծաբան իմաստականերու շրջանի մը մէջ, ինչ-
պէս դժբաղդօրէն սովորութիւն եղած է տեսակ մ'ընկերու-
թեանց մէջ ուր սրտի ու մտքի դատարկութիւնը կ'մրցի չարա-
կամութեան և նախանձու հետ, այլ հոգի, սիրտ ու միտք զար-
գացնող զբաղմունքով, ինչպէս նաև՝ ժամանակին, անմեղ և
զուարճալի խաղերով: Ընտանեկան և տոհմային բարօրութեան
վերաբերող խնդիրներ, ազգային դաստիարակութեան, կրթու-
թեան և բարեգործութեան խորհուրդներ, օրուան ազգաշահ
և հետաքրքրաշարժ հարցեր, հանրային կարեւորութիւն ունեցող
պաշտօնական տնօրէնութիւններ ու դէպքեր, ազգային կենսա-
կան շահեր և իրաւունքներ են գլխաւորապէս իրենց խօսակցու-
թեան և վիճարանութեան նիւթերը: Ահա այսօրիս ընտանի և
ընկերակցական գումարումներու մէջ կ'արտայայտուին կարծիք-
ներ որ դուրսն արձագանք կ'դնեն և լաւ տպաւորութիւն
կ'թողուն. կ'կազմուին համոզումներ, արդար և ուղիղ ուսում-
նասիրութեան և կնային նուրբ դատողութեան արդիւնք, կ'ա-
ռաջարկուին հանրօրոյն խորհուրդներ և անոնց գործադրու-

թեան միջոցները կ'շինտուին: Աւարդարեւ բարենպատակ խոր-
բուրդներ այնքան աւելի շուտ մարմին կ'առնուն և արանց մէջ
սատարներ կ'գտնեն, որքան որ նոր ոյժ և հրապոյր կ'ստանան
գեղեցիկ սեռի շնորհալի և համոզակեր ճարտասանութեան շը-
նորհիւ, մինչդեռ այս կերպով հասարակաց կարծիք ըստածն
ալ՝ որ դեռ անկերպարան վիճակի մէջ կ'տատամսի զրեթէ ա-
մեն ազգային դործերու մասին, քիչ քիչ կ'շինուի, կ'կերպարա-
նաւորի և զօրաւոր տարր մը կ'ղառնայ ազգային զեղծումնե-
րու դէմ:

Աւոյք են Դպրոցատէր Տիկնանց, Ազգանուէր Հայուհեաց,
Հոգատար և այլ ընկերութեանց հիմնադիրներն, որ նպատակ
ունին կրթութեան բարիքն՝ չէ թէ անձնական շահադիտու-
թեամբ այլ լոկ անձնուիրութեամբ՝ կարօտ հայ օրիորդներու
ջամբել, եթէ ոչ աղնուտխոհ հայ տիկիներու: Միթէ այս և ու-
րիշ բարեսէր ընկերութեանց գաղափարն մեր նկարագրած կը.
նային ակումբներու մէջ ծնունդ առած չեն: Փափաքելի էր մի-
այն որ հայ կանայք զարգացման ամեն ճիւղերու մասնակից
կանգնելու հետամուտ լինէին և ուրիշ ազգօգուտ գործերու
համար ևս ընդհանուր մրցում մը հաստատէին:

Արդ՝ եզրակացնելով մեր տեսութիւնն որ բաւական երկա-
րեցաւ, պարտ է ըսել, թէ հայ կանանց դրութիւնն ընդհան-
րապէս դոհացուցիչ չէ. թէ տակաւին չեն կարող ներգործել,
ինչպէս որ արժան է, աղքատին կենաց վրայ: Ուր որ, արդէն
տեսանք, ախրած են հին նահապետական պարզութիւն ու ան-
մեղուութիւն, դժբաղդասպէս կ'սլակսին կրթութեան բարիքն ու
գրամական կարողութիւն. ուր որ կտն սուտ քաղաքակրթու-
թիւն, տգիտասէր հարստութիւն և անհեթեթ օտարասիրու-
թիւն, կ'սկսին ոյժ առնուլ կապկութեան, շուայութեան և
սոսնամոլութեան չարիքն. իսկ ուր որ աղքատին բնիկ յատկու-
թեանց հետ միացած կ'երևին ընտիր զաստիարակութիւն և
լուսաւորութիւն՝ հայ կինը դերազնիւ դեր մը կ'կատարէ և իր
բարոյական զօրութեան գիտակցութեամբը կ'գործէ:

Ուրեմն՝ եթէ կանացի ազդեցութիւնն ունայն խօսք չէ, եթէ
իրօք հայ կինն ևս կոչուած է լաւ տնտեսուհի ու հոգածել իր
տունն ու ընտանիքն, դաստիարակել հայ մանկտին, ուղղել
աղնուացնել հայոց բարքն, ընտանեկան երջանկութեան և
ազգային բարօրութեան սատար լինել, և ի հարկին իրեն պա-
տուաւոր դիրք մը չինել, անհրաժեշտ հարկ կայ որ այդ պաշ-

տօնը կատարելու համար մասյին կարողութիւն և բարոյական արիութիւն ունենայ: Եւ այս կարողութիւն ու արիութիւնը կրնայ ստանալ միայն, օտարոտի և մոլորական ազդեցութեանց տպաւորութենէ հեռի, բուն հայկական դաստիարակութեամբ և լուսավիտ ու բեղմնաւոր կրթութեամբ:

ԹՂԹԱԿՅՈՒԹԻՒՆ

Կ. Պետ., 20 Սեպտ. 1889

Բա՛րեկամ, Կեանք է լուութիւնն որ կ'ենթադրէ համբերու-
թիւն, և վերձանք՝ չաղակրատութիւնն որ կ'ենթադրէ թեթեա-
ւաութիւն: — Որ քիչ խօսի չափ խորհի — կ'ըսէ առակ մը, և
չեմ' զարմանար հիմակ երբ կ'տեսնեմ' անդլիացիներ որ, կռնակ
կռնակի տուած՝ կ'նստին անխօս ամբողջ ժամեր, երբ կ'տեսնեմ'
ծանրակաց արևելցիներ՝ որ ծխախայտի մութին ոլորուն օղակ-
ները կ'համբեն անմուռնչ, երբ կ'դիտեմ' սիրահար ու սիրուհի,
որ դէմ առ դէմ կանգնած մնջկատակութիւն կ'խաղան: Եւ սա-
կայն՝ թէև լուռ, ոչ նուազ կ'դործեն անդլիացի ու արևելցի,
ոչ նուազ կ'սիրութին սիրահար ու սիրուհի, անշուշտ պահէ մը
քէննալու պայմանաւ, քէն՝ որ լուութիւն կ'ենթադրէ և ապա
վարձատրութիւն: Եւ միթէ կարելի է որ մարդ զխմանայ իր
խոկմանց բեռին տակ և իր յուզմանց վտիտիկին մէջ, եթէ վեր-
ջապէս խոկումն խօսք և խօսքը դործ չդառնայ: Ինչպէս մարդ-
կային սիրտն, նոյնպէս դանին իր մորիկներն ունի, երբ մանաւ-
անդ ճնշման և անիրաւութեան առջև կ'դռնուին ու կ'դռան,
որպէս սքանչելի ոճովը կ'նկարագրէ Վ. Հիւկօ, և սիրտ ու դանկ
կ'սլայթին անշուշտ՝ եթէ ապահովութեան խուռէ կամ դռնակ
չունենան: Այդ խուռին է լեզուն, այդ դռնակն է դրիչն. երկու
դործի որ՝ երբ արդար ու ճշմարիտ դատի մը համար կ'չարժին՝
մեծ ոյժ կ'ստանան և բանաբղիուներն դողազար՝ ստութեան,
զրպարտութեան և մատնութեան մէջ ապաւնն կ'փնտռեն: Ող-
բալի՝ ու խաւարին ապաւնն: Գրչի և խօսքի բանաւոր աղատու-
թեան շնորհներն են՝ մարդկային գիտութիւն, զարգացում ու

բարօրութիւն, և այս շնորհները կ'ուրանան միայն անոնք որ շահ ունին նախապաշարմանց, ստութեանց և նենդութեանց մէջ և որ քաջ կ'զգան թէ լոյսն պիտի քանդէ իրենց ապաւէնն եթէ անարդեւ երեւի . . . :

Բայց դու, բարեկամ, տարրեր կ'խորհիս: — Երանի անոնց, կ'ըսես, որ համբ ու խուլ են, վասն զի ոչ ճշմարտութիւնը խօսելու յանցանքը կ'զործեն և ոչ ստութիւններ լսելու տանջանքը կ'ունենան: Ահ, երբ պիտի գոյ արդեօք, կ'յարես, այն դարը, սքանչելի դար, մեր մարդիկ անխօս ու անդիր, բրածոյ կենդանիներու հետ կ'ընակէին և իրենց զգացածն, նօթութիւն, երկիւղ, սոսկում, ցաւ, կ'յայտնէին իրարու մերթ-նշանացի, մերթ ճիշեր արձակելով: Ահ կ'զարմանաս թէ ինչո՞ւ այդ դարն համբ-նեան դար չ'ընչուի, ինչպէս կայ քարի, պղինձի, արցիւի և երկաթի դար, ըստ սլաւութեան, որպէս թէ այդ բաներն դո՞ւրստութիւն և կիրառութիւն չունենային մեր մէջ, ինչո՞ւ համբութեան և բացազանչութեան դար չ'ընչուի հին դարուց հնագոյնը: Արդ՝ չկան միթէ և հիմակ ապշութեան չափ անխօսութեան զրդիւններ: Դարձոր բիւրերդ ուր որ կուգես, Եյֆէլի աշտարակի գագաթէն մինչև մեր Ս. Ստեփաննոսի գմբէթն, ի՞նչ պիտի տեսնես անոնց մէջ՝ եթէ հայելի ունիս ծոցդ մի քանի կանանց ուղիւ, այլ միայն . . . բացազանչական նիշեր — Ուստի կ'փափաքիս որ վերադառնային այն երջանիկ օրերն: Վասն զի մարդկութեան համբութիւնը կ'նշանակէ եղեր նիւթական և բարոյական տառապանաց դադարում: Եհ, շատ սուղ և աղետարեր կ'գտնես դիրն ուխօսքն: — Տես, մի անգամ, կ'ըսես, շաղկրատութեան և մրադրութեան նիւթեր պատրաստելու համար ի՞նչքան մարդիկ կ'հեծեն և քանիներ կ'անիծեն: Ո՞րքան մարդիկ անքուն կ'մնան, և քանիներ կ'հալին ու կ'մաշին: Անթիւ քրտնաթոր բանւորներ կ'ճգնուին ստէսլ անզգայ այլ հսկայ մեքենայից ներքե՝ կերպ մը շնչաւոր ու մսուտ անօթներու պէս, մրոտ ու քրոտ ածխահաններ անլոյս վիրապներու խորը շատ անգամ կ'մարին և՛ դիւրալու կապի մը վոհ, կ'տոջորին ու կ'այրին: Եւ ինչո՞ւ: Արբաւ տառեր, իբրեւ կարկուտի տարալի, լեռնադէղ թղթի կոյտեր, մեղանի հեղեղներ և ուրիշ ինչ որ կ'ուզես՝ մարդկային թշուառութեան ի նպաստ, արտադրելու համար, այնպէս որ զբաղէտներու, զբշակներու, բանբերներու, թղթակիրներու անհուն լէզէոններ կարենան դառնիլ, ապրիլ և մեր առջև թափել ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն վայրկեան՝ ուռու-

ցիկ յօդուածներ, անիմաստ բանասիրականներ, անիրաւ քննադատութիւններ, անհամ ու անի հոտանաւորներ, որով գլուխներն, սիրտերն ու մարմինները կ'մոլորին և անհամար աղետներ կ'ըրերեն աշխարհի: Եւ, վերցնւոյ մէջ տեղէն խօսք ու զիր, և կ'վիճակին մեզի եղեմական անդորրութեան օրերն, Ժ. Ռուսօի աշխարհն՝ ուր մարդ իկ՝ ամեն վատ կրից թափէն զերծ՝ անմեղութեամբ և խոտով պիտի ապրէին: Բայց ուր, ուր է այն ուսկեղարն, յուսալի չէ որ գայ՝ քանի որ կան ու կ'մնան դեռ յամառ մարդիկ որ խօսքն ու զիրն երկնային պարզ և մը կ'համարին՝ քեզի պէս—:

Հիմաի ինչ ըսեմ, բարեկամ, այդ փիլիսոփեան ճառիդ դէմ, որով անշուշտ իր շիրմին մէջ պիտի ցնծան Ս. Արիւրիլոսի ոսկերտութիւնք: Ինչ ըսեմ, զիտնալով հանդերձ որ համազմանդ ձայնը չէ որ կ'լսեմ՝ այլ արդար ցամառն, Բայց մի բարկանար, մի յուսահատիր, ամեն ցաւ իր միտթարութիւնը կ'գտնէ, և արդէն դատական ժողովներ ըրած են և կ'ընեն զրիչ ու խօսք ջնջելու ի սպառ: Արդէն ոչ միայն գեղեցիկ սեռի շատ ընտանի մի լեզուն, ակնարկներու, ժպիտներու, և . . . ծաղիկներու լեզուն կայ, Եւսոյի կտակն, որ այնքան ազդու ու հրապուրիչ ճարտասանութեամբ հոգեւոր զգացումներն կ'արտայայտէ և խօսելու ու գրելու միջոցն, մանաւանդ այս դրական և արագաշարժ դարուս մէջ՝ շատ դանդաղ, շատ աղարդիւն կ'գտնէ, այլ և սկսած է դահալայել և ելեկտրականութիւնն՝ որ փոքր առ փոքր մեր նիւթական պիտոյից ծանրութիւնն՝ ոչ ստէպ շատ ախորժելի, ինք ստանձնելէ զատ՝ արդէն ձեռք դարկած է նաեւ վար զլորել մեզ իմացականութեան դահէն՝ որով այնքան կ'պարծինք ու կ'ուրիշք: Լուսամիտն խաւարասիրին, բարին անզգամին, արդարն անիրաւին դէմ միշտ կ'զինի, զիտեմ, բայց կարելի էր երեւակայել որ իմացականութիւնն իմացականութեան դէմ մաքառի և իր իրաւունքներն նիւթին, ելեկտրականութեան տայ: Այս շուտիկ հասանուտը կ'ողողէ մեզ ամեն կողմէ՝ աշխարհ անոր բաժինը կ'դառնայ և շատ հաւանական է որ մարդ իկ ալ օրին մէկն, ի կենդանւոյն իսկ, պարզ կազային ամաններ դառնան և ելեկտրականութեան ուղած ձեռն առնուն: Բայց զարմանալի կէտն այս է, որ ելեկտրական հասանուտն որքան կ'թեթեւցնէ մարդկային հոգերն, ու բեռերն, որքան մարդու պաշտօնն ու կարեւորութիւնն երկրի վրայ տարակուսելի ընելու կը ձկտի, այնքան մարդ կ'թեթեւանայ սրտով ու մաքով, կ'ծանրա-

նայ նորանոր ու ահաւոր աշխատութեան կռանին տակ և քիչէն
նիւթին դերին ու մուրացկանը պիտի լինի . . . Բայց կ'ընդիմ
խնդրէն: Ահա կ'դառնամ:

Արդէն գիտես, ելեկտրական դեին շնորհիւն է որ հեռա-
գիր, հեռաձայն, ձայնագիր, Խնարդ-կային լեզուն ու գիրն՝ իբրեւ
նախապատմական իրեր, անչքութեան կ'գատապարտուին և փա-
փաքդ ի կատար հանելու կ'ձգնին. ելեկտրականութեան շնոր-
հիւր չէ՞ որ անբաւ թուղթ ու մեկան կ'խնայուին: Այս բաւա-
կան չէ, Էտիսըն՝ ամերիկացի հանրաժանօթ բեզմնաւոր գտակն՝
որ հարիւրաւոր գիւտեր ըրած է, անշուշտ պիտի գտնէ նաև
հնար մ'որով մարդիկ առանց գրի և խօսքի իրենց միտքը բացատ-
րեն: Արդէն միտք կարդալու գիւտն հնարելու կ'ջանար Պ. Իր-
վինկ Պիչօր և այդ նոր քայլ մը պիտի լինէր դէպ ի համրու-
թիւն: Իր մեթոտը, գիտես, պարզ էր, թէ և արդիւնքն երկրա-
րելի: Այդ մտադուլան իր առջև կ'առնէր ընթեռնի էակն,
անքթիթ ուղարկութեամբ և անշունչ լուծեամբ անոր երե-
սին գծերն, աչացը նշյուններն՝ արտաքին տպաւորութեանց ներ-
քեւ՝ կ'դիտէր և ապա կ'ջանար Ֆիզիքական երևոյթներէն մը-
տային երևոյթներ դուշակել: Պիտի ըսես անշուշտ, և էս ալ
կ'ըսեմ քեզի հետ, թէ առանց Պ. Պիչօր լինելու՝ մարդ կարող է
ի տես դուշակել, օրինակի համար, (ըսւ ազատ ես մտովի ուրիշ
օրինակներ գտնել) ծանօթ աւաղակի մը, խճահար պարտա-
պանի մը, նենգամիտ թշնամիի մը, մանաւանդ մոլորած սիրա-
հարի մը տիրական մոմտուքը, բայց միթէ ջղային դրութեան
այլ և այլ ցնցումներն ու սարսուռները տեսնելով կարելի է որ
մարդ, և նոյն ինք Պ. Պիչօր, յաջողէր միտք կարդալու գաղտ-
նիքը սորվիլ: Առաջոյն միջոցը պիտի լինէր, կարծեմ, ողջ ողջ
առնուլ ուղեղ պարունակող գլուխ մը, հանել զայն արիւնա-
թաթաւ գանկէն և անմիջապէս կտրոցով գործի սկսիլ: Պ. Պի-
չօր այնքան յաջողութիւն պիտի գտնէր մտածման գաղտնիքը
վեր հանելու որքան պիտի յաջողէր մարդ մը եթէ ուզէր գեղձի
մ'ախորժելի համին գաղտնիքը վեր հանել վերլուծելով դեղձն
ու քիմքը:

Այժմ սովորութիւն է կոչել գիտուն մինչև իսկ այն անձն
որ կենդանեաց ուղեղը կ'անդամհատէ, չէ թէ բնախօսական
նպատակաւ, այլ անոնց բնազդի և մտածման գաղտնիքը գտնե-
լու, միչդեռ երբեմն աղիքներ կրկտողներն՝ ապագայ դէպք մը
գուշակելու մտօք, կ'կոչուէին վհուկներ: Այն ինչ, բառերն

անգամ, ըստ ժամանակի, կ'այլափոխեն իմաստ, բայց և այնպէս Պ. Պիօբ անշուշտ բան մը պիտի ընէր՝ յօդուտ մարդկային համբուժեան, եթէ աւելի ապրէր, կամ գէթ իր մահուան ժամը գուշակէր և մանաւանդ իր տաք տաք դիակին յօշուփն՝ անողորմ բժիշկներու ձեռքը: Թերևս առարկես նորէն ցաւօքս րոտի, որ անհնար պիտի լինին լիակատար անգրութիւն և անխօսութիւն, քանի որ շաղակրատներ կ'վիտան աշխարհիս մէջ և անիրաւութիւններ կ'քօղարկուին, և քանի որ թերի մնաց մտադուշակութեան գործն և միշտ պիտի մնար, նկատելով որ մարդիկ ցիր ու ցան կ'ապրին . . . — Կ'հաւանիմ բոլորովին, այլ միտքս սփռուել է քեզ, բարեկամ, և դեռ ողջ է Պ. Էտիսըն, որ անկարելին հնարաւոր կ'ընէ իր գիւտագիտութեամբ և կ'աշխատի հիմակ կ'ըսեն գործի մը հնարել որով զօրեն մարդիկ աշխարհիս մէկ ծայրէն միւս ծայրը գտնուողներն՝ առանց տեղ չարժեքու, նշմարել ու բարեւել: Ի՛նչ հրաշք: Բայց, ըստ իս, լաւագոյն և անվրիպելի միջոցն է կամ մարդոց՝ մանաւանդ խօսողներուն և ձգմարիտը գրողներուն լեզուն ու ձեռքը կտրել, և կամ մեր ապագայ սերունդն այնպէս կրթել որ խօսելու ու գրելու վատ սովորութիւնը չստանայ, ինչպէս որ օրինակներ կան:

Ուստի, բարեկամ, կ'շնորհաւորեմ քեզ և քու համախոհները՝ որ սև լէզէոններ կ'կազմեն, վասն զի վախաքո պիտի պըսակուի. վասն զի հետզհետէ գիր ու լեզու, իբրև անպէտ և անօգուտ բաներ, աշխարհէս արտաքսելու կ'խորհին դիտուններըն, և ի սէր մտերմիդ նաև բարեկամք,

ՇԱՀՆՈՒՐ

ԱԶԳԱՅԻՆ ՆԻՇՆԵՐ

Կ. Պօլէս, 24 Սեպտ. 1889

Սէր իմ Պ. Շահնուր,

Նրկարատե լուռթիւննիդ բաւական մեկնութեանց տեղի տուաւ, չատեր կարծեցին որ Արուեստահանդէս դնացիք, ու մանք ալ «օղափոխութեան գնացած է անոր համար չգրեր» ըսին, իսկ ես որ փոքր ի չատէ ուսումնասիրած եմ ազգային գրագիտաց կեանքը, լաւ գիտեմ որ ոչ արուեստահանդէս, ոչ օղափոխութիւն, ոչ գլուարճութիւն և վերջապէս այն ամենքը որ անհրաժեշտ չեն ապրելու համար՝ չեն կրնար երևակայութենէն իսկ անցնիլ մեր գրագէտ դասուն, ըստ որում այսօր իւր գրչովը ուտելու չափ հաց ճարողը չատ նախանձելի դրից մէջ կը համարուի մեր առջև։ Սյդ կարդի անձինք չատ չատ Սամաթիա՝ կրնան գալ օղափոխութեան, և սակայն եկու տես որ հոն ալ գրագէտ մը ապրելու համար լռելու է, երբէք հետաքրքիր ըլլալու չէ թէ թաղին մէջ ինչ կանցնի կը դառնայ, թէ ծովը հանգաւրտ է, թէ երկնից ջինջ կամարին վրայ աստեղք կը փալտիլն, թէ նաւակներ մակոյկներ ծովուն վրայ կ'երթ եկեկէն, թէ այդ նաւակներուն մէջ որոնք կը գտնուին և ինչ կընեն, թէ թիափարը մօրուսաւոր է թէ անմօրուս, թէ նաւակին մէջ երգողները գեղեցիկ են թէ տգեղ, վերջապէս կատարեալ լուռութիւն պահելու է ապրելու համար, եթէ ոչ թիափարն ալ երգողներն ալ կրնան անպարտ ազատիլ . . . իսկ խօսողն պատժապարտ համարուիլ։

Սակայն Ձեզի ինչ փոյթ, դուք ապրելու դիւրին եղանակը գտած էք, կը լռէք, և անդէն ամեն բանի յաղթած էք։ Արարացիք լուռթիւնը արծաթ է կըսեն՝ իցիւ թէ մենք ամենքնիս ալ ունենայինք այդ մետաղէն, յայնժամ որչափ դիւրութիւն պիտի ունենայինք պարտքերնիս վճարելու, այցաքարտերնուս վրայ լռութեան զրելով կուտայինք հացագործին, այն ալ մաւաճառին, մաւաճառէն կաթնաւաճառին, կաթնաւաճառէն սեղսնաւորին։ Վերջապէս այս փոխանցմամբ կ'ընդհանրանար ապրեալ

լու դրութիւնը և մենք ալ քիչ մը շունչ կ'առնէինք սա նեղու-
թիւններէն:

Բայց խնդիրներ կան որոց վրայ որչափ լռեմ ըսես կ'ստիպ-
ուիս խօսիլ, օրինակի համար, Գէորգ Է Ֆ. Թօրալեան և եղբարց
վերջին օրերս Ս. Փրկչի Ս. զդ. Հիւանդանոցին՝ ինքնաբերաբար
ըրած 500 ոսկւոյ նուէրը, արդեօք քանի՞ քանի երեկոներ խնդ-
րոյ նիւթ դարձաւ ընկերութեանց մէջ. ոմանք գովեցին, այլք
շարմացան, էծծի հարուստները զայրացան, անկեալներն օրհ-
նեցին, անկուտեաց բերնին ջուրերը վաղեցին, իսկ դատարկա-
պօրտ երիտասարդաց դասը (որոնց երկրաչափ մակառնուն կ'ու-
տան մեր թաղը) որչափ ցաւեցաւ արդեօք այդ չափ գումարին
իզուր վատնուելուն: Միթէ կարելի չէր այդ գումարին կիսովը
Էյֆէլի գագաթը ձօշ մ'ընել և միւս կիսովը ալ Բագսը տօ-
նել, սակայն բանն այն է որ Թօրալեան եղբարք երկու բանէ
հաշոյք կ'ըլնէին, անխոնջ աշխատութենէ՝ և խնայած դրամով-
նին ազդին օգնէին: Եւ չը կարծես որ այս առաջին անգամն է,
ընդհակառակն՝ երկար տարիներէ ի վեր իրենց հայրենի երկրին
կիւրինի վարժարանին համար տարեկան գումար մը յատկացու-
ցած են և կը վճարեն սլարբերաբար, և որովհետեւ կիւրինը
կարին չէ և ոչ ալ Թօրալեանք Սանասարեան, որ Եւրոպոյ հա-
մալարաններուն մէջ ապագայ ուսուցիչներ պատրաստեն, ուս-
տի իրենց ծախքովը կիւրինցի տղեկ մը զրկած են ի Սանասա-
րեան վարժարան, որ ապագային ուսուցիչ պիտի ըլլայ կիւրինի
համար, և երբ Թօրալեանք Սանասարեան լինին, որ չառ ալ
անյուստի չէ, քաջայոյս ենք որ յայնժամ Սանասարեան վար-
ժարանին ծրագրով Թօրալեան վարժարան մ'ալ կ'ունենայ
Ազգը ի կիւրին:

* * *

Բայց թողունք պատճառ մը այդ դրամական խնդիրները, որք
մեզ համար վերացական են և քեզ ուրիշ բանի վրայ խօսիմ:
Կը յիշես, Շահնուր, երբեմն Ամբրոսիոս Վ. Գալֆանէնի գրա-
կան հրապարակէն քաշուելէն ի վեր, որ Արամեան տղարանի
Փարիզէն փոխադրելու թուականը կը կրէ, փառակազմ տղազ-
րութեամբ գիրքեր չառ քիչ կը տեսնուէր հրապարակին վրայ,
կ'ըրես այդ ցեղին վերապահութեամբ էր փառքն ու փայլը ամէն
պարագայի մէջ: Առաջի օրը բարեկամիս մէկէն գիրք մը փոխ

առի, (և անցողակի պարծանք կ'ըսեմ թէ իբրև հարադատ հայ
և հայու զաւակի գրքի ստակ տալու սովորութիւնը չունիմ, և
նով է մեր մէջ որ գրքի լրագրի ստակ չուայէ: Հեղինակը իւր
բարեկամին կը նուիրէ, բարեկամն ալ իւր բարեկամին փոխ կու-
տայ, այն ալ ծանօթին, ծանօթն ալ ազգականին և այսպէս ըն-
թերցասիրութիւնը կը յառաջանայ ազգիս մէջ) այնչափ մաքուր
տպուած այնչափ փառաւոր կազմուած և այնչափ պատկերներ-
րով ու գլխազրեւով զարդարուած, որ իսկոյն կարծես թէ
Ամբրոսիոսի մէկ նոր հեղինակութիւնն էր ի Փարիզ տպուած:
Սակայն այնպէս չէր, Յ. Թ. Գայանանի Առաջին Մրմունջն էր
Պէրպլեան տպարանէն ի լոյս ընծայուած: Ես որ լրագրաց մէջ
կարդացած էի այդ գրքին ազդը՝ կը կարծէի թէ Գայանան է-
ֆէնտիի Մէրգիֆունի Անաթոլի քօլէճէն արձակած Առաջին
Մրմունջը ամերիկեան ոճով «Խեղճ» նուիրած բարեպաշտական
երգեր պիտի ըլլան, և սակայն շիտակը խօսելով յուսացածիս
չատ հակառակը գտայ, բացի թէ չէ առաջին անգամ «Թանկագին»
նուերը զարկաւ աչքիս: Ո՛հ ի՞նչ քաղցր լեզու և ի՞նչ վառ երեւա-
կայութիւն, ուրիշ ոչ ոք չպիտի կրնայ իսկապէս նկարագրել
մայր մը որ իւր դաւակունքը շուրջը բոլորած կը յորդորէ զա-
նոնք Յիսուսի նուէր մը ընել: Հապա Պապուհ* Արփէն տես չա-
րածիճին ինչեր կը խորհի մուկ չեղած քուրճ կրծել սխաւ, այր
բեն չգիտեր տանը մեծն ըլլալ կը ցանկայ: Ո՛հ քանի աղէկտուր
են Սև յէշափալէնը, որրուհի մ'է որ նախ հայրը և տպաւ մայրը կը
կորուսանէ, այնուհետեւ կուգայ Սէա-ր ճըր ուլը, վերջապէս
հարիւրէ աւելի քերթուածներ, որոց մէջ ամէն հասակի, ամէն
ճաշակի և ամէն զգացման տէր անձինք կրնան կարդալու յար-
մար նիւթեր գտնել: Եւ ի՞նչ կ'ըսես, մարդը բաւական ալ հոգակ
ունի եղեր, դեռ չտպուած 700է աւելի բաժանորդ գտած է
գրքին համար որոց ցանկը գրքին ետեւ հրատարակուած է, բան
մը որ հազուադիւր է մեր հրապարակին վրայ, և գրաւմճառաց
խանութները «Էֆ» մնացած քերթուածները մաքսի ապրանայ
նման ամէն ամազղուլս 10 զեղծով կը ծախուին, այն ալ ե-
թէ տոնող գտնուի, և վերջապէս չատ անգամ այնչափ կը զեղ-
ջուի որ հեղինակը իւր ոտիցը փոշին թօթափելով դուրս կել-
լայ գրատունէն անգամ մ'ալ գիրք տպելու խենդութիւնը չը-
նելու պայմանաւ:

* Պապուհ ըսող Պօլսոյ մէջ թէև մուրացկանի նշանակութիւն ունի,
սակայն գաւառացիք մօծ հօր տեղ կը գործածեն որ «տէտ» ըսել է:

Սակայն հեղինակներու վիճակը որչափ որ վատթարանայ, այնչափ ալ հեղինակութիւնները շատնալու վրայ են հրապարակին վրայ, այնպէս որ դեռ մէկը չաւարտած միւսը ձեռքը կը հասնի: Մոմուհըն դեռ չաւարտած, ձեռքս հասաւ Բէթղէհէմի Աստղը, և սակայն այս անգամ Արեւելքէն չէր որ կը ծագէր, Բէթղէհէմի աստղը, այլ Գընայը կղզիէն: Մենք գիտենք որ ի Գընայը միշտ կոխներ կը ծագին, սակայն երբէք չէինք յուսար որ որ մ'ալ Բէթղէհէմի Աստղը պիտի ծագի այդ ամիրաներու ամարանոցէն: Բէթղէհէմի աստղը Մանուկ Էֆէնտի Գօչունեանի երկօցը ծնունդն է, գրութիւն մը որ խիստ խորիմաց կերպով կը ճառէ տիեզերաց, երկնից, երկրի, յաւիտենականութեան, հոգւոյ անմահութեան, Աստուծոյ, երրորդութեան եւ եւ շատ մը նիւթերու վրայ, զորս մարդ առաջին ընթերցմամբ չիրնար ամիսիկել: Խիստ ուշադրութեամբ կարդալու է հեղինակին բացատրած ճշմարտութիւնները հասկնալու համար, եթէ ոչ վեր ի վերոյ կարդացողը բան մը չհասկնար: Մեր մէջ իմաստասիրական գրութիւնք շատ հազուադէպ են և այն ալ միշտ թարգմանութիւն: Բէթղէհէմի Աստղը իմաստասիրական խորին ոճով և մանուածապատ դարձուածներով գրուած փորձ մ'է ընդդէմ արդի գիտութեանց, ճշմարտութիւն մը՝ որ գիտութեամբ կ'ապացուցանէ Աստուծոյ գոյութիւնը և արժանի է ամեն հայու ընթերցման:

* * *

Թէև կ'ուզէի երկու խօսք ալ նորընտիր Քաղաքական Ժողովոյ վրայ ընել, սակայն Մասիս Արեւելի խորթ եղբայրը, այնչափ կանխադուշակութիւններով յոյսերով զեղուն տեսութիւն մը ըրած էր, որ ալ ես ստիպուեցայ քեզի բան մը չգրել, մինչեւ որ պաշտօնավարութեան չըջանին լրանայ և այն ատեն մուրճին հակառակ կողմը ձեռք առնեն: Ամեն պաշտօնի գլուխ անցնող նոր դարադրուի մը կ'բանայ Արեւելի և Մասիս համար ու պաշտօնէ իյնալուն պէս դարադրուին ալ շուտ կ'անյայտանայ, մինչև որ նորը յաջորդէ: Ըստ թրքական առածին «Կէլէն աղամը, կիտէն էֆէնտիմիզ» բայց այսու ցաւալի իրողութիւն մը ևս հրատարակուած էր Մասիս մէջ թէ՛ Լեւոնիստիկայ Գիւղօրէից ամբողջ ժողովուրդը ռուսադաւանութիւն ընդունեն և ռուսացեր են: Ե՛հ, ինչ ընելու է, աշխարհք է այս, մէկը կերթայ միւսը կ'գայ: Քանի մը հազար տուն ռուսանալով

ամբողջ ազգը ոչնչացած չը համարուիր . . . : Ազգային Պատ-
կաւելի ժողովը անշուշտ ազգու տնօրենութիւն մը կ'ընէ այդ
կրօնափոխներուն համար: Աւաջ Աստուած մի քանի շաբաթէն
կը տեսնանք որ մեր այդ ազգակիցքը մեղայի եկած, Բաբայի
ձեռքերնին կուգան վիզերնիս պլլուիլ և զմեզ համբուրել: Եղ-
բայր եմք մեք՝ գոչելով:

Ատոնք այնչափ ծանր խնդիրներ չեն, հազար տուն պակաս
հազար տուն աւելի վերջապէս Ազգին լրութեանը առջև նշա-
նակութիւն չունին: Հիմայ ամենակարեւոր խնդիրն այն է թէ,
Ազգ. Երեսփոխանք ժողովոյ մէջ քանի անգամ խօսելու իրա-
ւունք պիտի ունենան, բեմէն պիտի խօսին թէ նստած աթոռ-
ներնուն վրայ: Ըստ իս աւելի լաւ է բեմէն խօսել որպէս զի ազ-
դեցիկ ըլլայ: Անգամ մը որ խօսելու խնդիրը վերջանայ, կարելի
է գործելու կարգը գայ, ալ այն ատեն յաջորդաբար կը լուծուին
կրթական խնդիրը, կղերանոցի խնդիրը, Գում-Գարուի խնա-
մակալութեան խնդիրը, Զմիւռնիոյ առաջնորդական խնդիրն,
վերջապէս առկախ մնացած բոլոր խնդիրները, յայնժամ երանի
մեզ, և աւելի բիւր երանի անոնց՝ որք այդ օրը տեսնալու
հաւատքը պիտի ունենան:

Սիրով կ'ողջունեմ զՁեզ
ՔԱՍԻՄ

ԽՆԴԱԿԵԱՆ ԱՐԴԷՆ յԻՇՈՒԾ Է, Ա. Մ.

Խմբագրութիւնս, ինչպէս արդէն յիշուած է, Ա. Մ.
հայ դադարման տութիւ ստացած է ցաւակցական և հետզ-
հետէ կ'ստանայ, զանազան կողմերէ, վերաբացման առ-
թիւ՝ խնդակցական դրեր՝ հրատարակութեան տալու խն-
դրանօք: Յօժարակամ պիտի կատարուէր գրողներուն
փափաքն, եթէ թերթս սովորութիւն ունենար համա-
կրական և քաջալերական ամեն գիր ի լոյս հանել: Ուստի՝
մեր սրտագին շնորհակալիքն յայտնելով վերստին այն
աղնուախօհութեան համար որով կ'զնհատուի և կ'խրա-

խոսուի մեր դիւղնաքեայ աշխատութիւնը, բաւական
կ'համարինք մի քանի հասն հրատարակել և առ այժմ
հետեւեալը:

. . . Խմբագրապետ Ա. Մահլէ

Կարող չէք երեւակայել այն ցնծագին ուրախութիւնը զոր
զգացինք ես և ինծի հետ շատեր, երբ իմացանք Ա. Մահլէ վե-
րստին հրատարակուելու մասին մեր Օգոստոսիառ Կայսեր հը-
րամանն, ինչպէս նաև ամսաթերթիդ քիչ ժամանակէն շարա-
թաթերթի վերածուելու աւետիսն, որով՝ թէև քիչ մը ուշ՝
մասամբ վերջ մը պիտի տրուի տաճկահայոցս լրագրական մե-
նավաճառութեան որ քիչ փնասակար չեղաւ աղբին . . .

Կարելի է որ այս ուրախութիւն բոլորովին ընդհանուր և լաճ-
ջըլլայ: Դժբաղդարար պատճառներ իսկ ունիմ հաւատալու որ
Ձեր թերթին վերակենդանանալը ցաւ պատճառած ըլլայ ա-
նոնց, որոց բաղմերանգ գոյնն վաղուց յայտնի է: Սակայն այդ
գձուճ և անխոստովանելի զգացումներու գոյութիւնն իսկ ա-
պացոյց մ'է թէ Ա. Մահլէ ո՛չ միայն գեղեցիկ մէկ զարդն է
արդի հայ գրականութեան, այլ և պատուար մը հաստահիմն —
ինչպէս իր Խմբագրապետն պաշտպան մ'է աննկուն — նուիր-
ուած՝ հայոց ազգային ու եկեղեցական իրաւանց պաշտպանու-
թեան:

Ինչ ինչ հանգամանքներ իրաւունք կուտան ինձ յուսալու
որ Ա. Մահլէ ինչպէս ցարդ յետ այսորիկ ևս իրրեւ ամսագիր
կամ շարաթաթերթի՝ իր յատուկ ուղղութիւն և ինքնատիպ
յատկանիշը պիտի պահէ, պարունակելով համեմատաբար աւելի
թուով յօդուածներ և տեսութիւններ՝ ծնունդ և արդիւնք իր
ազգասէր Խմբագրապետին կորովի մաքին և աննման գրչին:

Այս յուսով կը փութամ իմ անկեղծ խնդակցութեան փի-
ացընել նաև իմ խորին յարգանաց և ջերմագին համակրանաց
հաւաստին որով մնամ,

Իշմիր 21 Սեպտ. 1889

Ձերդ

ՅԱԿՈԲ ՄԻԲԱՅԷԼԵԱՆ

ՀԱՃԻ ՅՈՎ ՀԱՆՆԷՍ ԱԻԵՏԻՓԵԱՆ

Իշխրի հայութիւնը իր պատուաւոր անդամներէն մին, իսկ
Իշխրի աղքատներն բարեխնամ հայր մը ևս կորսնցուցին:

Ամսոյս 10ին իր 68 ամեայ հասակին մէջ առ Աստուած փո-
խեցաւ Աւետիքեան Հաճի Յովհաննէս աղան, հանրածանօթ իր
բարութեամբ, ի խոր սուգ համակելով իր ազդականներն, բազ-
մաթիւ բարեկամներն և Իշխրի յայտնի և մանաւանդ գաղտնի
աղքատներն, որոց գրեթէ երկրորդ նախախնամութիւնը դար-
ձած էր:

Յուզարկուորութեան տխուր հանդէսը կատարուեցաւ նոյն
օրը մեծ շքով, որու մասնակցեցան ամեն անոնք որ կրցած էին
ժամանակին իմանալ տխրաօթ եղելութիւնն:

Քաղաքիս և գիւղօրէից քահանայից ամբողջ դասը ներկայ
էր տխուր արարողութեան, ինչպէս նաեւ Արժ. Տեղապահն, որ
անշուշտ արժանաւայել դամբանականաւ պիտի փառաւորէր
հանգուցելոյն բարեմասնութիւնքն ու տնտեսական ողորմասի-
րութիւնը, եթէ օրը տարածամած չը լինէր և թաղումն հայաս-
տանեայց Ս. Յիւդէեոյ օրինաց համեմատ արեւմուտքէն առաջ
կատարելու հարկը չը կենար:

Հաճի Յովհաննէս աղա Աւետիքեան ամուսնացած չէր. սա-
կայն բնութեան հօր մը սրտին պարզեւած գգացումները գերա-
զանցապէս կը կրէր յինքն և իր կեանքը ձեռած ու կանոնաւո-
րած էր այդ գգացումներու վրայ, այնպէս որ զինքը ամեն ճա-
նաչողներէն ոչ միայն կը յարգուէր իբրեւ բարի և ուղղամիտ
մօրդ, այլ և կը սիրուէր ճշմարիտ սիրով իբրեւ հայր որբոց և
կարօտելոց:

Հոգեզուարճ բան մը կար միշտ տեսնելու մեզ զհանգուց-
եալը ամեն չարաթ օր կանուխէն իր վաճառատան դուռը նըս-
տած՝ մասնաւորապէս միաթարեւելու համար մուրացիկներու այն
մեծ բազմութիւնը, որ Իշխրի սովորութեան համեմատ, միայն
շաբաթ օրեր ամեն դռներու կուտայ իր աւանդական այցելու-
թիւնը:

Հանգուցեցելոյն սիրելագոյն գրադումներէն մին ալ էր սլար-
քերարար այցելել ոչ միայն Հայոց այլ և միւս հասարակութեանց
հիւանդանոցներն, քննել իմանալ հիւանդաց և տնկելոց վիճա-
կըն, առոնց տրուած խնամոց և պարէնից որակն ու քանակն, և
ի հարկին օժանդակել այդ հաստատութեանց մատակարարու-
թեան ծախուց, և անշուշտ այս իսկ էր պատճառ որ այդ հաս-
տատութեանց ամենուն մէջ խնդութեան և ուրախութեան օր
մը կը լինէր՝ ամեն անգամ որ բարեյիշատակ հանգուցեալը
կ'այցելէր զայնս:

Հանգուցեալը շատ տարիներէ ի վեր ձեռք քաշած էր աղ-
ջային զորքերէ, զոր շատ իրաւամբ կը նկատէր վտանգ մը ան-
հատական տրտուոյ և առողջութեան: Նոյն իսկ իր առևտրական
գործոց անձնապէս միջամտելէ դադրած էր, որով լայնարձակ
միջոց և ժամանակ ունէր մտածել գտնելու թաղուս կարօտ-
եալներ, ծածկեալ աղքատներ, որոց օգնելու մէջ գիտէր առա-
տաճեալութեան արժէքը բարձրացնել վաւիկանկատութեամբ:

Իր կարճատե հիւանդութեան մէջ իսկ, որ այնքան աղետա-
լի վախճան ունեցաւ, իր մտածմանց և հոգածութեան միակ ա-
ռաքիան կը թուին եղած լինիլ իր այնքան սիրած աղքատներն
ու որբերն, որոց նկատմամբ չէր դադրեր յանձնարարութիւններ
ընելէ իր վաճառատան պաշտօնէից:

Եւ այդ պաշտօնեայք այսօր իրաւամբ կ'ողբան ոչ միայն սի-
րեցեալ ու պատկառելի տիրոջ մը, այլ և ճշմարիտ հօր մը զա-
ռըն կորուստը, որու պատճառած վիշտը կարճեւ օր օրի աւելի
սաստկանալու քան թէ մեղմանալու մասնաւորութիւնն ունի:

Կնքելով սոյն ցաւառիթ տողերս, կ'ինդրեմ Ամենակարողն
որ հաճի իր երկնային մխիթարութիւնն ու սփոփանքը շնորհել
հանգուցեցելոյն սգարելի եղբօր, քերոց և յոգնաթիւ աղգական-
ներուն, ինչպէս նաև սոյն տողերը գրողին, որ ոչ նուազ պատ-
ճառներ ունի լալու այս անդարմանելի կորուստը:

* * *

Իգմիր 17 Սեպտ. 1889

Հանգք երրորդ կարգը կ'ընեն, և կ'սպարուհակեն 3,580,242 քառակուսի մղոն՝ մէջ առնելով նաև Ալաշքա: Բազմամարդութեան կողմէ չորրորդ կարգը կ'ընեն իր 60,000,000 ժողովուրդով: Ռուսաստան երկրորդ կարգը կ'սլահէ՝ ունենալով 3,552,940 քառակուսի մղոն: Ամենէ բարձր միակտուր կոթողն է Քարնայի կոթողը, Քարնայի Նեղոսի արևելեան կողմը կ'ընկնի, Լուքսորի մօտ և կ'դանուի հին Թէբէի մի մասին վրայ: Իր բոլոր երկայնութիւնն է 122 ոտք, իր ծանրութիւնն 400 թոն: Իսկ իր բարձրութիւնն է՝ առանց պատուանդանի, 186 ոտք և 10 բթամատ: Ձինական պատուարը մեծագոյն է երկրիս վրայ: Դէն Հարստութեան առաջին թագաւորը շինել տուած է 220 Ք. Ա. իբրև ամբարտակ թաթարաց դէմ: Իր երկայնութիւնն է 1250 մղոն, բարձրութիւն՝ 20, խորութիւն՝ խաբսխին կողմը, 25 ոտք: Բարիզի աղբայն մարեմարման ամենէ մեծն է և հիմնուած է Լուի Ժ. օրով: Կը պարունակէ 1,400,000 Հատոր գիրք, 500,000 զրատետր, 175,000 ձեռագիր, 300,000 աշխարհացոյց, 150,000 դրամ և չքադրամ: Փորագրութեանց հաւաքածոյն աւելի է քան 1,500,000՝ որ կ'սպարուհակուին գրեթէ 10,000 Հատորներու մէջ: Աշխարհիս ստուրագոյն զանգակն է Քրեմլին: Իր չընդհիճը գրեթէ 68 ոտք է և բարձրութիւնը քսան մէկ ոտք: Կ'կընէ 445,772 լիպրէ:

Լուի Պ. Սթանլէն. — Աշխարհագրական Շարժումը կըսէ. Բանի մ'ամիս առաջ Ձանգիպարի ճամբով լուր եկաւ որ Պ. Սդանլէ և Էմիլ փաշա հասած են Ալգորիա Նիանցա և թէ մեծ զըծուարութեամբ մտած են Ռենյորս և Ուկանտա: Լճակին արևելեան ափունքը թողլու ժամանակ և դէպ ի ծովնգրը դիմելն առաջ՝ Պ. Սդանլէ իր մէկ տեղակալին հրամանատարութեամբ զօրաց գունդ մը զրկած է Մսաղալա և Դապարու: Այս միջոցին Պ. Սդանլէ դէպ ի Մոնպալա կ'քայլէ:

Փոքրէկ հաշիւ մը. — Հաշիւ եղած է որ մինչև օգոստոսի վերջըն Աշխարհահանդէսն այցելողներն աւելի քան 10 միլիօն ոսկի թողած են Բարիզ: Թէ և այս դուրմարին մեծ մասը պանդոկներու և օթեաններու համար ծախք եղած է, բայց կարևոր մի մաս մ'ալ խանութպաններու գրպանը մտած է: Աշխարհահանդիսի բացմանէ մինչև 3 օգոստոս այցելութիւն եղած է 12,242,695, մինչդեռ 1878ին Արուեստահանդէսին միայն 6,054,848 հոգի էին: Ազգային Տօնին օրն (14 Յուլիս) 298,000 այցելու գտնուած է: Էյֆէլի աշտարակին դրամական մուտքն եղած է մինչև 3 օգոստոս 153,814 Անգլիական ոսկի:

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

Բաւական կ'համարինք հարեանցի տեսութեամբ յիշատակել միայն այս վերջին ամիսներս տեղի ունեցած կարեւորագոյն դէպքերն թէ ընկերային և թէ քաղաքական կարգին մէջ: Ասոնց մէջ գերագոյն կարեւորութիւն ունի Բարիդի Աշխարհահանդէսն, աննման ու հրաշալի մանրանկար մ'աշխարհի ամեն զիտական, ճարտարական և արուեստագիտական գիւտերու և արտադրութեանց: Երկրիս ամեն կողմէն միլիօնաւոր մարդիկ ամեն աստիճանի և կարգի փութացին տեսնել քաղաքակրթութեան այս հրաշակերան՝ և տօնելու նոր հանդէսներու փայլուն շարք մ'ի յիշատակ պատմական և այլ կարեւոր անցից անհամեմատ փայլ մը տուին սոյն Աշխարհահանդէսին, և ժողովրդոց մէջ համերաշխութեան ոգին աւելի ևս արծարծելու, նոյնպէս ընկերական կնճառա խնդիրներու լուծման դիւրութիւն ընծայելու գրդիւ պիտի լինին: Աշխարհահանդէսն եղաւ նաև Ֆրանսական Հանրապետութեան մի յազմանակն՝ մինչդեռ զաւառական ընդհանուր խորհրդոց և երեսփոխանական ժողովոյ ընտրութեանց օրը կ'մօտենար և Պուլանժէի անունն մտաց և կառավարութեան խորհրդոց վրայ կ'ծանրանար իբրև ճիւղ մը, որ արդէն իր մի քանի համախոհներուն հետ, Առլֆօր, Տիւլլօն կոմս, իր փախտեան վայրը՝ Լոնտօնի մուշապստ միջնորդ տէն կ'ընտար կայծեր արծակել ի Ֆրանսա և աղյացին ժողովը՝ ի շնորհս իր ուրիշ համախոհ երեսփոխաններու՝ Լակէր, Տէլուս, Էտ, Լէգան, Լոմէօն ևն խառնակութեան տեսարան մ'ընել: Սակայն իր աստղն քիչ քիչ սկսաւ մարիլ, երբ Ֆրանսական կառավարութիւնը ճարահատ և յուսահատ զժգոհներու բանակի մ'առջև, որու վրայ հիմնած էր զօրապետն իր ոյժն, կըտրուի ճամբայ մը բռնեց և ծերակոյսն քարճրագոյն դատական ատեանի մը վերածուելով՝ Պուլանժէին հրաւեր կարդաց որ ներկայի և իրեմ գլմ եղած ամբաստանութեանց սլաւասխանէ: Դատաստանը տեսց օրեր և ամիսներ: Ընդհանուր դատաստան՝ Պ. Պօրբբէր՝ իր ամբաստանագիրը հիմնած էր գլխաւորապէս երկու կէտերու վրայ՝ առ է՝ զօրապետին, որ ջնեղկայիր, զօշաքողութեան և հանրապետութեան դէմ փորձած դաւադրու-

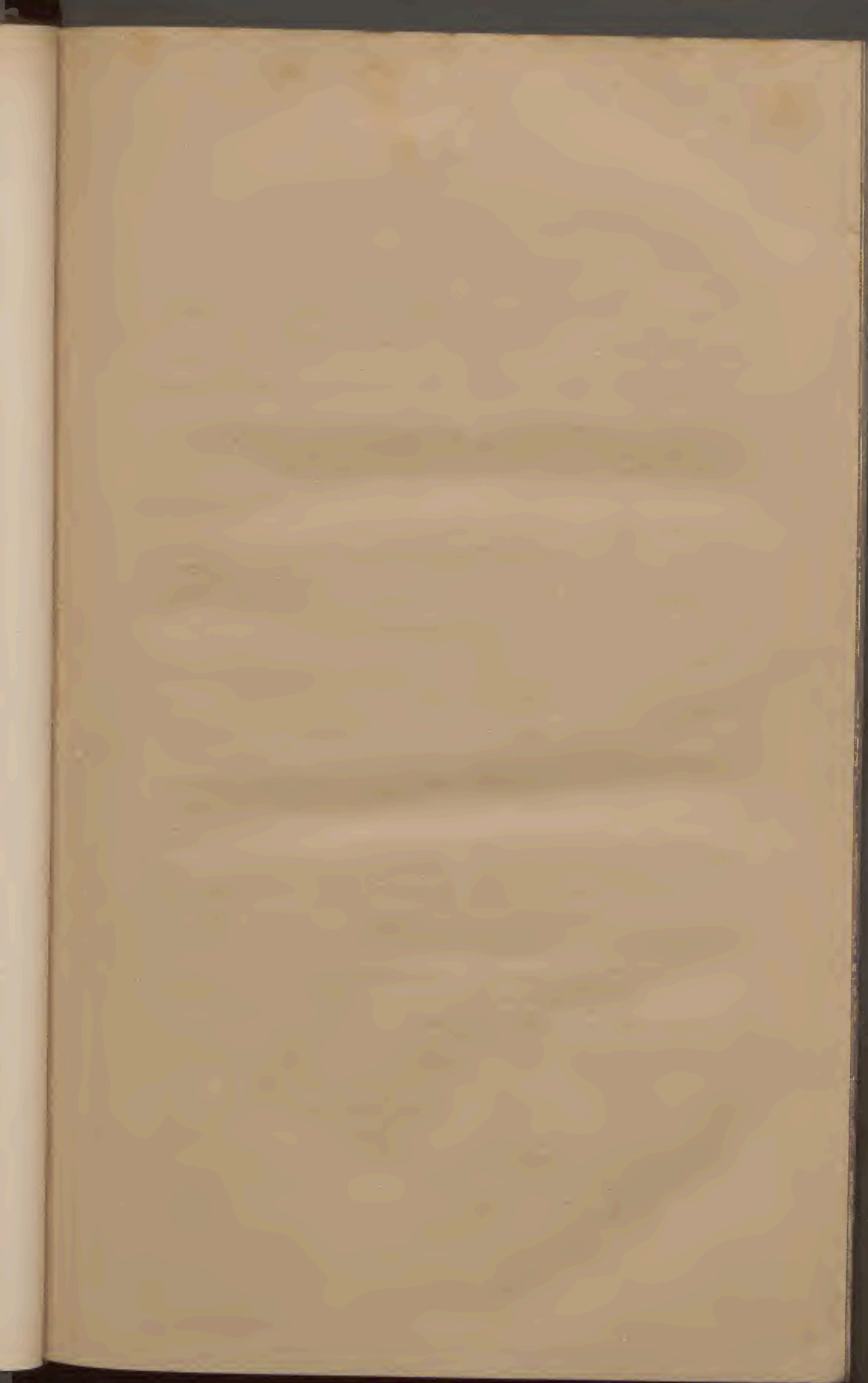
թեան վրայ, այնպէս որ բարձրագոյն ատեանն՝ Պուլանժէ գօրայ պետին բողոքներուն հակառակ, կ'վճռէ անոր արգելումն ամբողջի մը մէջ և զրկումն քաղաքական իրաւանց վայելումէ: Բայց և այնպէս Պուլանժէ զօրապետը, որու քաղաքական ծրագիրն էր վերաքննութիւն Սահմանադրութեան, ծերակոյտի ջնջումն և ներկայ կառավարութեան անկումն, չվճարիր և իբրև գաւառական ընտրելի կ'ներկայի կուսակիցներու ձեռք 80 չրջանակներու և միայն 12էն կ'ընտրուի, իսկ վերջին երեսփոխանական ընտրութեանց ժամանակ՝ երբ արքայական և պոնաբարդեան կուսակցութիւնը ևս իրեն աջակից էին, որոնք հանրապետութեան կործանման համար իբրև պատրաստ զօրծի մը կ'նկատէին արտակերպոն հետամուտն, Պուլանժէ զօրապետն կ'ներկայէ պուլանժէական 42 ընտրելիներ և ինք Բարիդի չրջանակին կ'ընծայուի, բայց հաղիւ Յրանսայի 10 $\frac{1}{2}$ միլիոն ընտրողներու դասուն մէջ 20ի չափ պուլանժէականը կ'յաջողին ընտրուիլ երեսփոխան, իրենց պետն իբրև պատժապարտ ընտրելիներու ցանկէն դուրս արտաքսուելով և բռնն յայտագրեր ուղղելով արդի կառավարութեան: Թէև հանրապետական կուսակցութեան մեծամասնութիւնն ապահով նորընտիր ժողովին մէջ՝ սակայն հաւանական չերևիր որ խիստ ու հոծ մարմին մը կազմեն և դիմադրեն արքայական, պոնաբարդեան և պահպանողական կուսակցութեանց, նոյնպէս կղերական դասուն լաւամանց՝ որ կառավարութեան անթոյլտու տնօրէնութեանց պատճառաւ դայրացած՝ վերջին ընտրութեանց ժամանակ գործօն ու աննպաստ դեր մը կատարեց: Արուեստահանդիսի շքեղ համաժողովներու և ընտրական բուռն պայքարի յուզմանց առջև, Յրանսայի ազգ. ժողովին վարչային, օրէնսդրական և երմտական տնօրէնութիւններն՝ որ մասամբ պուլանժէութեան ազդեցութիւնն կոտրելու և նաւային զօրութեան նոր ոյժեր բերելու նպատակ ունէին, ի մթան մնացին, նոյնպէս այն լուրն թէ Յրանսայի և Ռուսիոյ մէջ զաղտնի գաշնակցութիւն մը հաստատուած է՝ երբեակ նիւախակցութիւնն հակադռնելու: Եւ իբրք՝ Յրանսական ալխարհադղորդ շարժումներու մէջ՝ ժողովրդոց խորին ուշադրութիւնը չկրցան գրաւել իտալիոյ, Աւստրիոյ, Գերմանիոյ, Անգլիոյ, Ռուսիոյ և Պարսկաստանի վեհապետներու ուղեւորութիւններն, և նաւային ու ռադիական հանդէսներն ու մարզանքն, թէև քաղաքական նպատակներ կ'վերադրուին անոնց դիւանագիտական ակումբներու և օրագիրներու մէջ: Հայոցս համար

մասնաւոր ուշադրութեան արժանի է Վեհ. Շահին ուղեւորութիւնը զոր կատարեց իրրեւ յաղթական և հանդիսաւոր թափօր մը, քանի որ հայ ժողովրդեան փոքր այլ գործունեայ մի մասն իր իշխանութեան ներքեւ է, և ամենուտ ընդունեց արքայալայել յարգանքն՝ որ կ'ծածկէին սակայն քաղաքական նկատումներ: Անդլիա՝ աւելի գործնական ժողովուրդ՝ արտաքին ցոյցերու այնքան կարեւորութիւն չատլով՝ շարունակեց իր քաղաքականութիւնը: Բարլմէնդն վերջին նստաշրջանին մէջ բաւական նըշանաւոր տնօրէնութիւններ բրաւ՝ արքունի գերդաստանին տարեկան թուշակաց սահման մը դրաւ, ելմտացոյցը բարւոքեց, նաւային զօրութեան անձամբ համար միլիօններ քուէտրիեց և իրլանտայի անդորրութեան և բարդաւաճման համար վարկեր բացաւ՝ երկաթուղիներ շինելու, և ըստ երևոյթի միութեան կան կուսակցութիւնը նոր ոյժեր ստացաւ: Իսկ Բարնէլեան համբաւաւոր դատն տակաւին վերջնական ելը մը չունեցաւ թերեւս Պ. Բարնէլի դատատանէն վերջին ժամուն նահանջելովը: Ոչ նուազ գործունէութիւն ցոյց տուաւ Անգլիոյ կառավարութիւնը նըն արտաքին յարաբերութեանց մասին: Եւրոպական բոլոր տէրութեանց հետ բարեկամ, յատկապէս մշակեց Գերմանիոյ հետ յարաբերութիւնը՝ թէ և արեւելեան Ասիոյից մէջ գերման և անգլիական ընկերութեանց մէջ անսլակաս է գծաութիւնն: Եգիպտոսի ելմտական վիճակն բարւոքելու և ժողովրդեան տուրքն թեթեւցնելու մտօք՝ Եգիպտական պարտուց նուազադայն տոկոսի վերածումը տուալարիեց մեծ տէրութեանց և միայն Ֆրանսա ընդդիմութիւն ցցուց և խնդրեց՝ իրրեւ առաջին սլայման որ Անգլիա որոշակի նշանակէ իր զօրաց Եգիպտոսէն մեկնելու ժամանակը: Իսկ Վատ-Ել-Ճիւմի զօրապետին հրամանատարութեամբ սունտայի տէրվիւներու արշաւանքը դէպ ի հիւսիս՝ նորանոր վաշտեր ի ճակատ բերելով՝ արգիլեց Անգլիա նախ Արկիին՝ Վատի Հալֆայի մօտ՝ և ասլա Դօսքի յաղթութիւնը տանելով իր Վօտհաուզ և Կրէնֆէլ զօրապետներու միջոցաւ: Սակաւ այս վերջին ամիսներ՝ Հնդկաստանի մէջ դժգոհութիւնն աւելցաւ: Թիպէտի կառավարութեան հետ դեռ կարգադրութիւն մը չեղաւ Սիքիսմի մասին, մինչդեռ Պիրմանիոյ մէջ տեղ տեղ անկարգութիւնները կ'շարունակուին՝ հակառակ Հնդկաստանի կառավարութեան ջանից: Սոյն ընդարձակ երկրին Պերհարի և Կանթամի գաւառներու մէջ սով, երաշտ և քօլէրա սոսկալի աղէտից պատճառ եղան և բիւրաւոր մարդիկ Հնդ.

կատարանի կառավարութեան հասուցած նպատակներու շնորհիւ իրենց պարէնը կ'ընդունին:

Իտալիոյ մուտն երբեակ նիւզակեցութեան մէջ շատ սուղի նստաւ ժողովրդեան՝ որ կ'հեծէ ծանր տրոց ներքեւ: Կառավարութիւնն ահազին գումարներ վատնեց նաւատորմն ու բանակը պատերազման վիճակի մէջ դնելու և դրամական տագնապ մը յառաջ բերաւ, որով ելմտացոյցը հաւասարակշռութիւնը կորոյս և աղետալի սնանկութիւններ կ'շարունակուին սեղանաւորական նշանաւոր տուներու մէջ: Իսկ Պապական իշխանութեան և կառավարութեան յարաբերութիւններն ձկտեալ վիճակի մէջ կ'գտնուին՝ այնպէս որ Ս. Պապն իր աթոռն այլուր տեղափոխելու մտադիր է, կ'ըսուի: Սերվիա անընդհատ յուզման մէջ է: Ի շնորհս ռուսական աղղեցութեան կատարուած յեղափոխութեան արդիւնքն եղաւ՝ Միլան թագաւորին հրաժարումն, սրմատական կուսակցութեան յաղթանակը, Նաթալի թագուհւոյն վերադարձն ի Պէլլրատ, Մօնթէնէկրօի Նիդրլա իշխանին՝ Յարի այս «միակ, հաւատարիմ» բարեկամին յաւակնութիւններն Պաքսանեան թերակղզւոյն մէջ համասլաւական տէրութեան մը պետը կանգնելու, և ի վերջէ Սերվիոյ և Պուլկարիոյ մէջ ընկած զրտութիւնը: Այս փափուկ պարագայից մէջ՝ Օսմանեան Կառավարութիւնն՝ վէհ. Սուլթանին հեռատես և խմաստուն քաղաքականութեան ներշնչեալ՝ ոչ միայն դիւանագիտական կնճռոտ խնդիրներ լուծելու և Պաքսանեան թերակղզւոյն վրայ Օսմանեան վեհապետական իրաւունքը պահպանելու կ'ջանայ, այլև պետութեան կրթական, տնտեսական և առևտրական վիճակը բարւոքելու խնամք կ'տանի: Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց մի քանի գաւառները պատահած ողողմունք, հրդեհներ և անխիտանական շարժումներ մեծամեծ աղէտից պատճառ եղան: Բէնիլվէնիոյ Ճօնսդըն քաղաքն 30 հազար բնակիչներով ջրհեղեղեան ահաւոր ողողման և հրդեհի ճարալ եղաւ, նոյն քաղքէն 5 մլոն հեռի և 230 ոտք բարձր և 4 քառակուսի մղոն ընդարձակութիւն ունեցող ջրամբարի մը թմբրին պայթելով: Միացեալ Նահանգաց ամեն կողմերէ անմիջապէս դրամական նպատակներ հասան և տակաւին կ'հասնին որպէս զի քաղաքը վերականգնեն և աղէտէն ազատող թշուառներու օգնեն:

Խմբագիր-Տնօրէն Կ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ

Արևելեան Մամլոյ տարեգիրնն է Զմիւռնիոյ համար 3¹/₂ արծաթ մէճիտիյէ, իսկ դուրսերու համար՝ 4 :

Խմբագրութեանս վերաբերեալ ամեն նամակ, ձեռագիր պէտք է ուղղել առ Խմբագիր-Տնօրէն Մ. Մամուրեան, Մամուրեան Տպարան Մեսրոպեան վարժարանի քով :

Անվճար նամակ կամ ծրար չընդունուիր :

ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

- Բաժանորդ գրուիլ ուղղը կրնայ դիմել
ԶՄԻՒՆԻՒԱ առ Խմբագիր-Տնօրէնն .
Կ. ՊՕԼԻՍ Մեծ. Ն. Կ. Պէրպէրեան. Լսկէ Զապէի հարկէն, 63.
ՏՐԱՊԻԶՈՆ » Գարուն Ս. Զիլինկիբեան .
ԴԱՎՐԷԺ Աւագ Խան Աֆտանտիլեանց .
ՊԹՈՒՇԱՆ Արժ. Տ. Պողոս Յակոբեան .
ՄԱՐՍԻԼԻԱ Մեծ. Ս. Միշլայեանց. M. S. Mirzayantz.
MARSEILLE.
ԼՕՆՏՕՆ » Ս. Գ. Սուքիասեան. Messrs. S. G. Su-
kiassian & Co. LONDON.
ՄԱՆՁԷՍԹԷՐ Գեր. Ս. Վ. Պարոնեան :